

Gospodarski razvoj Varaždina u XV. stoljeću

Srnec, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:734668>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KARLA SRNEC

GOSPODARSKI RAZVOJ VARAŽDINA U XV. STOLJEĆU

Diplomski rad

Pula, rujan 2019. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

KARLA SRNEC

GOSPODARSKI RAZVOJ VARAŽDINA U XV. STOLJEĆU

Diplomski rad

JMBAG: 0303035223, redoviti student

Studijski smjer: jednopredmetna povijest

Predmet: Istraživanje srednjovjekovne povijesti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Jurković

Pula, 30. rujna 2019.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Karla Srnec, kandidatkinja za magistra (edukacije) povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 30. rujna 2019.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Karla Srnec dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Gospodarski razvoj Varaždina u XV. stoljeću* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 30. rujna 2019.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	1
PREGLED HISTORIOGRAFIJE O VARAŽDINU	3
POČECI RAZVOJA I PRVI SPOMEN GRADA	7
MJERE, NOVAC I POREZI	17
Mjere	17
a) <i>Cubulus</i>	17
b) <i>Korec</i>	17
c) <i>Libra / funta</i>	18
Novac	18
a) <i>Denar</i>	19
b) <i>Krajcar</i>	20
c) <i>Zlatni floren</i>	21
d) <i>Frizatik i hrvatski frizatik</i>	22
e) <i>Slavonski banovci</i>	23
Porezi	25
a) <i>Maltarina</i>	25
b) <i>Tridesetina</i>	25
c) <i>Placovina</i>	26
GOSPODARSKE GRANE XV: STOLJEĆA	27
Trgovina i razvoj	27
a) <i>Sajmovi</i>	28
b) <i>Trgovačke prilike</i>	31
Obrtništvo	32
a) <i>Metalska struka</i>	35
b) <i>Zlatarska struka</i>	35
c) <i>Drvodjeljska struka</i>	36
d) <i>Graditeljska struka</i>	36
e) <i>Tekstilna struka</i>	36
f) <i>Kožarska struka</i>	36
g) <i>Prehrambena struka</i>	37
VINOGRADARSTVO VARAŽDINA	38
Vlasnici vinograda, društveni status i zanimanje	41
Crkveni vinogradi	42
Ustroj vinogorja, oblici, sorte i obrada	42
Feudalna renta	43

a) <i>Nešto o gornici</i>	44
b) <i>Desetina vina</i>	44
Promet vinogradima i vino u životu grada Varaždina	45
a) <i>Vinotočje</i>	45
b) <i>Trgovina vinom</i>	45
ZAKLJUČAK	46
OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA	49
Mrežne stranice posjećene do 30. lipnja 2019.	53
SAŽETAK	55
SUMMARY	57

UVOD

Tema je ovog diplomskog rada razvitak gospodarskih grana u Varaždinu s osvrtom na XV. stoljeće, poput trgovine, obrta, vinogradarstva i dr. To su samo neki od čimbenika aktivnosti koje su, ne samo Varaždin, već i ostale urbane cjeline Panonske nizine i njezinih rubova, obilježile privredni razvoj tijekom srednjeg vijeka. Po pitanju samih gospodarskih djelatnosti, historiografija vezana uz Varaždin je odradila dobar posao, međutim, posljednjih godina nisu učinjeni nikakvi veći pomaci u istraživanju arhivske građe, a time ni po pitanju novih analiza i interpretacija izvornih podataka vezanih uz gospodarstvo srednjovjekovnog Varaždina. Stoga ću uz pomoć dostupne mi literature pokušati naći odgovore na pitanja kako je tekao razvoj trgovine, kada su se pojavili i kako su se razvijali sajmovi, koji je novac kolao i kakvu su važnost imali obrtnici u Varaždinu.

Rad je podijeljen na pet poglavlja. U prvom poglavlju pružen je pregled razvoja i postignuća historiografije koja se bavila poviješću Varaždina nakon kojeg slijedi kratak osvrt na prve spomene i početke razvoja Varaždina. U sljedećem je poglavlju ponuđen pregled s pojašnjenjima o najčešćim mjerama za težinu i volumen koje su se koristile, potom o kovanicama koje su se najčešće koristile kao platežno sredstvo te o osnovnim porezima koji su se prikupljali tijekom srednjeg vijeka u Varaždinu, a bili su u uskoj vezi s trgovinom odnosno prodajom i kupovinom obrtničkih i poljoprivrednih proizvoda. Četvrto se poglavlje koje obrađuje dijeli na dva potpoglavlja od trgovini i obrtništvu. U potpoglavlju o trgovini objašnjeni su preduvjeti njezina razvoja. Spomenuti su i prvi sajmovi, gdje su i kada nastali, ali i njihova uloga u gospodarstvu. Drugim potpoglavljem istaknula sam pojavu obrta i obrtništva u Varaždinu i okolici te pojasnila njegovu strukturu, podrijetlo i značaj. Svaka je struktura analizirana u par rečenica, da bi se lakše dobila slika važnosti. Posljednje, peto poglavlje govori o vinogradarstvu. Nastojala sam pružiti uvid i u razbolje razvoja vinogradarstva prije XV. stoljeća, dakle od vremena kada je Varaždin dobio povlastice Andrije II. (1209.). U tom poglavlju je poseban

naglasak na Knegincu kao mjestu početka i konačnog dovršetka sadnje vinograda koja je rezultirala proizvodnjom velikih količina vina.

Politička povijest i politička uloga Varaždina u djelovanju središnjih (vladarskih) i lokalnih (aristokratskih) vlasti je dobro istražena u domaćoj historiografiji, što se ne može reći i za istraženost povijesti gospodarstva Varaždina. No, valja istaknuti da se bez političke volje tih vlasti, odnosno povlastica koje je Varaždin još od vremena Andrije II. zadobio, grad vjerojatno ne bi razvio u jedan od vodećih gradova srednjovjekovne Slavonije.

PREGLED HISTORIOGRAFIJE O VARAŽDINU

Na samom sjeverozapadu Hrvatske nalazimo grad Varaždin. Smjestio se s desne strane rijeke Drave. Na glasu je kao grad obrtnika te kulturnog i povijesnog naslijeđa svakom smislu riječi.¹ Posljednjih nekoliko godina mnogim je povjesničarima zapeo za oko. Stoga su se zahvaljujući novim istraživanjima pisane i materijalne ostavštine počeli širiti vidici vezani upravo uz srednjovjekovnu i ranomodernu prošlost Varaždina. No, još uvijek pretežu historiografska ostvarenja, i knjige i znanstveni članci, koji obrađuju razdoblje od ranog novog vijeka pa sve do modernog i suvremenog doba povijesti Varaždina. Problem koji se javlja uz proučavanje srednjovjekovnog razdoblja Varaždina jest to što uvelike nedostaje izvora i arhivske građe po kojoj bi se istraživanja obavila. Ono što je ostalo sačuvano su uglavnom isprave diplomatske naravi, dakle isprave nastale u kancelarijama vladara ili predstavnika vrhovne svjetovne (banske) i crkvene (biskupske) vlasti na prostorima srednjovjekovne Slavonije, odnosno isprave i zapisnici nastali djelovanjem tijela ili predstavnika vlasti samog Varaždina. Takve se isprave redovitije počinju javljati od početka XIII., i sve su učestalije i brojnije u sljedećim stoljećima.² S obzirom dakle na brojnost dostupnih izvora, posve je razumljivo da je i objavljen zadovoljavajući broj studija i znanstvenih članaka koji su obuhvatili gospodarske djelatnosti kasnosrednjovjekovnoga i ranomodernog Varaždina.

Nekolicina autora doprinijela je svojim radovima pri istraživanju gospodarskih djelatnosti u Varaždinu tijekom XV. stoljeća. Autorima kojima sam se poslužila kod pisanja ovog rada su samo neki od mnogih koji su se odlučili pozabaviti varaždinskim gospodarstvom. Djela autora poput Nevena Budaka, Mirka Androića, Mire Ilijanić, Slavka Kapustića uvelike su mi pomogli.

¹ <https://varazdin.hr/povijest-gradski-grb/> posjeta: 30.06.2019.

² Zlatko TANODI (prir.), *Poviestni spomenici slob. Kralj. Grada Varaždina – Zbornik isprava 1209.-1526.*, sv. I, ser. Monumenta historica liberae et regiae civitatis Varasdini I, Varaždin: Svobodina "Narodna tiskara", 1942.

U svojem je djelu profesor Budak³ najviše pozornosti posvetio urbanizaciji gradova i naselja koja su se nalazila u Varaždinskoj županiji ili joj bila u blizini i gravitirala joj. Premda joj se nalazio na granici sa sjeverne strane, Varaždin se uspio zahvaljujući i smještaju na obali plovne i smještaju na vrlo važnim komunikacijskim pravcima profilirati kao središnje mjesto. Pored opisa Varaždina kao upravnog, gospodarskog i kulturnog središta, dotakao se pitanja socijalnog, gospodarskog i kulturnog života ostalih naselja županije te onih u okolici koji su gravitirali Varaždinu. U svojoj je knjizi jedno poglavlje posvetio pojavi prvih sajmova i pitanju zainteresiranosti i odazivu mještana okolnih naselja da počinju dolaziti u Varaždin. Osim Varaždina, u knjizi su još opisani Krapina, Vinica, Ivanec, Batina i Varaždinske Toplice. Okolni gradovi s pozicijom centralnog mjesta poput Varaždina poslužili su Nevenu Budaku kako bi lakše usporedio njegov razvoj tijekom XV. stoljeća.

Vrlo vrijedan doprinos poznavanju gospodarske prošlosti Varaždina daje studija Mirka Androića. To je djelo zapravo fundamentalna studija koja obrađuje ukupnost odnosa privređivanja i proizvodnje varaždinske zajednice pa tako i na ekonomske i gospodarske grane kao što su trgovina i obrt. Posebno poglavlje posvetio je varaždinskim mjerama i novcu.⁴

Demografski povjesničari vrlo često surađuju s povjesničarima koji proučavaju gospodarstvo pa toj znanstvenoj skupini tekstova koji se dotiču pitanja srednjovjekovnog razvoja varaždinskog stanovništva i njihovih zanimanja pripadaju djela Mire Ilijanić, Slavka Kapustića i Ante Gabričevića. U zajedničkom su prilogu Mira Ilijanić i Slavko Kapustić, primjerice, obratili pozornost na povlastice koje su omogućile česta održavanja sajmova. Ti su sajmovi privukli u većem broju okolno stanovništvo, ali i pojedince (osobito trgovce) s velikih udaljenosti. Sajmovi su na koncu rezultirali ne samo povećanjem trgovačke djelatnosti i protoku roba, već i znatnim demografskim prilivom što je ubrzavalo razvoj grada.⁵ Ante Gabričević je pak pozornost

³ Neven BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku (urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća)*, ser. Biblioteka Historia Croatica, knj. 1, Zagreb – Koprivnica: Nakladnička kuća "dr. Feletar", 1994.

⁴ Mirko ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina*, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2009.

⁵ Mira ILIJANIĆ – Slavko KAPUSTIĆ, "Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća," u: Andre MOHORVIČIĆ (ur.), *Varaždinski zbornik:*

posvetio pretežito demografiji, najviše tome kako se stanovništvo razvijalo u gradu. Koristio je gradske zapise XV. stoljeća koji su mu pomogli, ne samo u demografskim procjenama, nego i kod procjene koliko se stanovnika u gradu bavilo obrtom.⁶

Nekolicina autora je svoju pažnju usmjerila na ulogu obrta i trgovine u razvoju Varaždina kao urbanog središta. Primjerice, djelo Damira Hrelje i Mirana Bojanića Morandinija na posve novi način s puno ilustracija donosi podatke o razvoju varaždinskog obrtništva u (rano)modernom razdoblju. Iako tekstualnim sadržajem ne ulazi previše u dubinu kada se pruža prikaz srednjovjekovnog perioda, svojim slikovnim priložima može poslužiti u kreiranju generalne slike o razvoju varaždinskog obrtništva.⁷ Vrlo uskom temom unutar obrtničkih srednjovjekovnih djelatnosti u Varaždinu bavio se Ivo Lentić. On je temeljito prikazao zlatarsko i remenarsko obrtništvo koje je ostavilo traga čak i u urbanističkom razvoju Varaždina.⁸ S druge strane je Ivo Lentić-Kugli u fokusu interesa stoljetni urbanistički razvoj Varaždina. U svojoj je monografiji, međutim, pored urbanističkog obradila i pitanja gospodarstva te je pojasnila utjecaj trgovine i obrta u urbanističkom razvoju grada.⁹

Na kraju valja istaknuti i sintezu povijesti grada Varaždina koja je nastajala tridesetih godina prošlog stoljeća iz pera poznatoga i priznatog povjesničara Rudolfa Horvata. Prva je, i jedina do sada, knjiga objavljena tek 1993. godine,¹⁰ a svezak o kulturnoj povijesti Varaždina tek čeka svojega priređivača.¹¹ Pored tog djela i sumaran pregled nastanka uvjeta za

zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1983., str. 169-190.

⁶ Ante GABRIČEVIĆ, *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća*, ser. Posebna izdanja / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Varaždin, knj. 10, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 2002.

⁷ Damir HRELJA – Miran BOJANIĆ MORANDINI, *Obrtništvo u Varaždinu: izdanje povodom 100. godišnjice osnivanja Zanatlijskog i pomoćničkog društva, preteče Udruženja hrvatskih obrtnika Varaždin*, ser. Biblioteka Varaždin, Varaždin: Vall 042, 2004.

⁸ Ivo LENTIĆ, *Varaždinski zlatari i pojasari*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti – Odjel za povijest umjetnosti – Jugoslavenska medicinska naklada, 1981.

⁹ Ivo LENTIĆ-KUGLI, *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, ser. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knj. 24, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1977.

¹⁰ Rudolf HORVAT, *Povijest grada Varaždina*, ser. Posebna izdanja / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Varaždin, knj. 4, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 1993.

¹¹ Ana KANIŠKI, "Rudolf Horvat o svojem rukopisu *Povijest grada Varaždina*", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, sv. 29 (2018.), str. 223-278.

gospodarski razvoj Varaždina opisan u prilogu zbornika znanstvenog skupa autora Franje Ruže i Slobodana Kaštele¹² puno su pomogli kako bih stekla širu sliku srednjovjekovnoga varaždinskog razvoja gospodarstva.

¹² Franjo RUŽA – Slobodan KAŠTELA, "Povijesni uvjeti gospodarskog razvitka Varaždina" u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009., str. 333-344.

POČECI RAZVOJA I PRVI SPOMEN GRADA

Postanak Varaždina treba promatrati kao “posljedicu političkih, društvenih i gospodarskih procesa”. Svi navedeni procesi su tijekom XII. stoljeća oblikovali ne samo kraljevsku Slavoniju, nego i širu regiju pod koju možemo svrstati današnje slovenske, austrijske, mađarske i hrvatske krajeve.¹³ Arheološka istraživanja koja su do danas odrađena nisu pružila neke posebne podatke niti su dala ikakva uporišta tvrdnjama da je postojao ikakav antički grad ili kakvo starije naselje na mjestu današnjeg grada. No, postojale su rimske ceste koje su se križale na mjestu današnjega grada. Kako su srednjovjekovni gradovi nastajali u blizini važnijih punktova antičkih prometnica, ili na morskim i obalama plovnih rijeka obavljajući tako vrlo važnu tranzitnu ulogu zahvaljujući svojim lukama i cestama, nije neobično da se upravo u srednjem vijeku na takvu mjestu počelo razvijati, podizati i širiti utvrđeno mjesto Varaždin.¹⁴ Uz tvrđavu se dakle počelo vrlo brzo razvijati predgrađe i zbog toga *castrum* i *villa Warasd* koji su gotovo od samih početaka povezani. Kralj je imao ovlasti imenovati župana koji je obnašao titulu nositelja sudske vlasti nad većim dijelom stanovništva županije.¹⁵ Naime, herceg je Andrija (budući kralj Andrija II.) 1198. godine izdao potvrdu kojom je dopustio zagrebačkom biskupu Dominiku (1193. – 1205.) da samo on i njegovi opunomoćeni službenici imaju sudske ovlasti nad podložnicima koji su živjeli na biskupijskim imanjima u Varaždinskoj županiji.¹⁶

Razvoj Varaždina je najbolje pratiti od njegova spomena u ispravi Bele III. (1181.).¹⁷ Zbog informacije koja govori o varaždinskom županu u toj ispravi, možemo zaključiti da je u vrijeme Bele II. na mjestu starog grada stajala i utvrda. O samom izgledu utvrde ne možemo sa sigurnošću ništa govoriti. Možda je bila riječ o drvenom bedemu ojačanom zemljanim nasipima,

¹³ Neven BUDAK, “Varaždin – od postanka do ,zlatnog doba”, u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina...*, str. 1.

¹⁴ Đurđica CESAR, “Varaždin u vrijeme vladavine Arpadovića”, u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina...*, str. 40.

¹⁵ *Isto*, str. 44.

¹⁶ *Na ist. mj.*

¹⁷ BUDAK, “Varaždin – od postanka...”, str. 1.

odnosno palisadama. Utvrda Varaždin je dakle bila podignuta na mjestu važnog križanja putova koji su iz samog centra Ugarskog Kraljevstva produžavali prema Svetom Rimskom Carstvu. Ugarski su kraljevi htjeli kontrolirati takvo povoljno i strateški dobro mjesto zbog sakupljanja prihoda od trgovine.¹⁸ Godine 1258. bila je sastavljena isprava kojom je ban Stjepan od plemenitog roda Guth-Keled (1248. – 1260.) odredio granice kojima su se podijelili posjedi stanovnika varaždinskog predgrađa i onih posjeda koji su pripadali varaždinskoj utvrdi. Pored tih posjeda, važnu su ulogu u srednjovjekovnoj povijesti Varaždina igrali i crkveni posjedi. U to vrijeme je bilo nezamislivo da se podigne tvrđava, a da uz nju nema crkve. Znamo da je Varaždin bio sjedište arhiđakonata u XIII. stoljeću.¹⁹ Upravo je župna crkva privlačila mnoge ljude iz okolice. Razlog je bio jednostavan – u manjim sredinama crkava nije bilo, stoga su vjernici nedjeljom i osobito blagdanima odlazili u veće obližnje gradove.

Tijekom XII. stoljeća se grad Varaždin razvijao kao naselje koje je bilo podložno varaždinskom županu.²⁰ Na križanju se dakle važnih putova nalazila županova utvrda koja je kontrolirala plovni put Dravom te granicu Ugarskog Kraljevstva i Svetog Rimskog Carstva. Uz glavni trg varaždinskog predgrađa su se podizale kuće i zgrade utilitarnog karaktera pa se na tom trgu počeo razvijati i sam centar grada. Stanovništvo koje je živjelo u okolici grada bilo je mješovito. O prvim žiteljima Varaždina saznajemo iz povelje Andrije II. (1209.). Mahom su to bili doseljenici tj. kolonisti. Područje Varaždina je bilo zahvaćeno valom njemačkog doseljenika, koji su unijeli gospodarskog duha u sam grad. No, u sljedećim su se stoljećima etnički odnosi u gradu mijenjali pa je s vremenom prevladali slavenski useljenici. Stanovništvo se u prvom redu bavilo trgovinom. Zbog plodnog zemljišta koji se nalazio u blizini, a bio je dijelom i općinskim zemljištem grada, poljoprivredna djelatnost također nije bila isključena, te je imala važnu ulogu u životu Varaždinaca. Oko mjesta Kneginec te Varaždinskih toplica prevladavali su nasadi vinove loze. Tradicija održavanja sajмова na blagdane zaštitnika gradova ili drugih crkvenih velikih blagdana tijekom srednjeg vijeka uhvatila je korijena i u novoosnovanom

¹⁸ BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije...*, str. 42.

¹⁹ *Isto*, str. 66-67.

²⁰ BUDAK, "Varaždin – od postanka...", str. 8.

Varaždinu. No, Varaždinu je tek Žigmund Luksemburški dao vrlo važnu povlasticu odražavanja godišnjeg sajma.²¹

Varaždin je prvo gradsko naselje koje spominju izvori na teritoriju županije.²² Rudolf Horvat je u svojoj knjizi *Povijest grada Varaždina* naveo "... da prava povijest grada Varaždina počinje od kralja Andrije II.". Spomenuti Andrija je bio brat tadašnjega zakonitog kralja Emerika (Mirka) koji je vladao od 1196. do 1204. godine. Andrija je zatražio ultimativno od brata da mu prepusti vladavinu nad hrvatskim zemljama, odnosno da ga potvrdi kao hercega čitave Sklavonije (*dux totius Sclavoniae*). Među braćom je došlo do sukoba, a kako je Andrija izborio pobjedu u prvom sukobu na lijevoj strani Drave, počeo se nazivati "Božjom milošću herceg čitave Hrvatske, Bosne i Humske zemlje".²³ Herceg Andrija imao je poseban dvor, a zemlje kojima je vladao tvorile su "regnum". Nadao se da će uspjeti u Hrvatskoj utemeljiti svoju posebnu lozu dinastije Arpadovića, tzv. sekundogenituru. Planove mu je pomrsio brat Emerik, koji je umjesto Andrije, svojim nasljednikom, a time i hercegom proglasio jedinog sina Ladislava. Nakon toga opet je došlo do sukoba među braćom, ali je tada ugarska vojska stajala je s lijeve strane Drave, dok je hrvatska vojska stajala s desne strane. Kako Emerik nije htio da se dogodi pokolj, tako je s jakom pratnjom prešao Dravu, iznenadio hrvatske vojnike i dao uhititi Andriju. Emerik ga je dao zatvoriti u Knegincu koji se nalazio kraj Varaždina. No, njegovo utamničenje nije dugo trajalo, jer je već 30. studenog 1204. Emerik umro, a njega se proglasilo skrbnikom maloljetnog Ladislava. Ladislav je već godinu dana nakon oca, 1205., iznenada umro.

Andrija je tada postao kraljem ugarskim i hrvatskim. Kako su mu, mještani Varaždina pomogli kada je bio zatočen, Andrija im se odlučio zahvaliti te je grad uzdigao godine 1209. u status slobodnoga i kraljevskog grada s povlasticama.²⁴ Rudolf Horvat navodi da je Andrija potpuno oslobodio grad od vlasti župana, a s druge strane u uvodnoj se studiji kritički objavljenog *Statuta grada Varaždina* prema navodima Zlatka Tanodija tvrdi "... tom je

²¹ CESAR, "Varaždin u vrijeme vladavine Arpadovića", str. 44.

²² Josip KOLANOVIĆ – Mate KRIŽMAN (prir.), *Statut grada Varaždina – Statuta civitatis Varasdinensis*, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu – TIVA, 2001., str. 9.

²³ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 1.

²⁴ *Usp. isto*, str. 3, bilj. 18.

povlasticom grad oslobođen jurisdikcije varaždinskih župana ... no ipak nije potpuno oslobođen županove vlasti”.²⁵ Građani su sami dobili pravo biranja suca (rihtara) “... cijela općina ga je birala prve nedjelje, odmah nakon blagdana sv. Martina (11. studeni). Sudac je sam sebi birao 12 prisežnika. Oni su se sastajali na dane kada je bio sazvan sud. Sudac je morao nastupiti kao tužitelj kada je riječ bila o javnim gradskim stvarima. Kako mu i sama dužnost nalaže, posao mu je bio da sudi. Najčešća kazna bila je ona odlaskom u zatvor. Dužnosti suca obavljali su; Matija Pognar (1459./1460. i 1463.) te Andrija Pivarić (1461./1462.)”.²⁶ Osim gradskih sudaca, njima su bili i pridruženi prisežnici. Nakon što su bili izabrani suci, krenulo se s postupkom biranja novih prisežnika: “... Novoizabrani sudac je isprva odabrao sebi 6 prisežnika, te općina sebi 6 novih prisežnika. Nakon toga je iz općine sudac birao opet novih 6, a općina iz općina sebi 6 prisežnika. Svaka je strana imala po 12 prisežnika. Najveća dužnost koju su obnašali prisežnici bilo je sudjelovanje zajedno s gradskim sucem pri donošenju odluka i presuda kod parnica”.²⁷ Gradska samouprava je i dalje dobivala podršku zahvaljujući kraljevskim privilegijama i potvrdama tijekom tog i sljedećeg stoljeća. Za razliku od gradova na jadranskoj obali koji su tijekom XIII. i XIV. stoljeća izgradili komunalne sustave sa statutima koji su uređivali život gradova, Varaždin je morao tražiti oslonac u kralju i njegovim povlasticama. Stoga su tijekom čitava XV. stoljeća Varaždinci pokušavali sačuvati stare privilegije i tražiti njihove prijepise i potvrde novih vladara. Gradske povlastice su i u XV. stoljeću bile osnažene “novim” ispravama kralja Ladislava V. i Matije Korvina.²⁸

Grad Varaždin je svoj status najstarijeg slobodnog kraljevskog grada dugovao isključivo povelji Andrije II.²⁹ U povelji je zabilježeno kako su stanovnici željeli iskazati zahvalnost i vjernost dok je on bio zatvoren u Knegincu. Upravo su tu Andrijinu povelju i kasniji vladari prepisivali na molbe stanovnika grada Varaždina. Učinili su to: Sigismund 1429., Ulrik Celjski

²⁵ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 2; KOLANOVIĆ – KRIŽMAN (priř.), *Statut grada Varaždina...*, str. **.

²⁶ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 2.

²⁷ *Isto*, str. 5.

²⁸ *Isto*, str. 13.

²⁹ Mirjana SOKOL MATIJEVIĆ, “Povlastica Andrije II. Varaždinu iz 1209.godine”, u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina...*, str. 19.

1442., Ladislav V. 1453., Matija Korvin 1464., Vladislav II. 1505. te Ludovik II. 1521. godine.³⁰ Stanovnici Varaždina su se prema sačuvanim izvorima tek od sredine XV. stoljeća počeli redovito pozivati na prava koja su im poveljom bila omogućena. Mnogi znanstvenici čak smatraju kako je prvotna povelja koju je izdao Andrija II. falsifikat. Nada Klaić se drži toga "... da je njezin historijski sadržaj nesumnjivo točan u osnovi",³¹ jer je, kako ona ispravno smatra, otvaranjem Andrijine države prema Njemačkoj bilo razlogom zbog kojeg je odlučio podijeliti privilegij. Povelja Bele IV. je također potvrdila Varaždinu sve povlastice koje im je dao Andrija II. Nažalost, potvrda hercega Kolomana, brata Bele IV., nije sačuvana. Sljedeća su dva povjesničara dala u veliki obol poznavanju i tumačenju Andrijinog privilegija i obojica su proučavala prošlost Varaždina. Ferdo Šišić dao se u istraživanje te otkrio neke promjene, dok se Zlatko Tanodi bavio paleografskom-diplomatičkom analizom povelje. Tanodi je povelju uvrstio među "privilegirane spise". Glavnu osobinu joj čini pečat koji visi, ali je također malo uljepšan i unutarnji sastav.³² Postoje greške koje su se dogodile prilikom prijevoda tekstova, npr. pogrešno prenesene riječi (osobna imena, toponimi). Od svih sumnja koje se javljaju, najveća je ona pri spominjanju zagrebačkog biskupa Stjepana (1215. – 1225.). Naime, kada je povelja bila izdana, biskup je bio Gothard (1205. – 1214.). Idući dalje u analizu, Tanodi je samo površnim istraživanjem naglasio da ova povelja "... nosi vjerodostojnu povijesnu jezgru".³³ Krećući u dublja istraživanja, na površinu su počele izlaziti činjenice koje ne potkrepljuju povelju iz 1209. godine. Naime, u povelji su "... pogrešna imena u eshatokolu te paleografska istraživanja koja govore u prilog tome da je zapravo isprava Bele IV. (1220.) navodi kako je ona Andrijina izgorjela". Tijekom XIV. stoljeća se često vode rasprave o granicama posjeda. Stanovnici Varaždina se pozivaju na Andrijinu povelju, a još više značenja imala je kad su se sukobili sa zagrebačkim biskupom. Unatoč svemu, struka smatra da nema nikakvih temelja za pretpostavku da bi stanovnici sami falsificirali povelju Andrije II.³⁴

³⁰ *Isto*, str. 19.

³¹ *Isto*, str. 20.

³² *Isto*, str. 24.

³³ *Na ist. mj.*

³⁴ *Na ist. mj.*

Osim Zlatka Tanodija, proučavanjem povelje bavio se i Mirko Androić, arhivist i povjesničar. Područje rada mu je bilo usmjereno na sadržaj vjerodostojnosti isprave. Androić je svoje istraživanje usmjerio na utvrđivanje i uspoređivanje granica koje su Varaždinu propisane u obje povelje.³⁵ Kako su razlike bile pronađene i utvrđene za omeđen prostor u obje povelje, tako se rađala još veća sumnja u vjerodostojnost Andrijiine isprave. Uz navođenje i analizu nekih drugih dokumenata XV. stoljeća, Androić zaključuje da su posjedi u XIII. i XIV. stoljeću kraj Varaždina bili jasno definirani te da je borba oko očuvanja i temporalnih gubitaka dijelova tih posjeda prisiljavala predstavnike slobodnoga kraljevskog grada Varaždina da redovito prilikom smjene na vladarskom tronu od novog kralja ili bana zatraže potvrdu svojega privilegija u kojem su opisane upravo posjedovne granice grada. Stoga je Androić smatrao kako treba iskoristiti svu dostupnu građu kako bi se riješilo pitanje vjerodostojnosti povelje pa i onih dokumenata druge polovice XIV. i početka XV. stoljeća. Na koncu je Androić konstatirao kako su posjedi koje je grad dobio za vladavine Ulrika Celjskog bili "... osnaženi snagom i autoritetom same spaljene Andrijiine povelje". Androić je dakle zaključio da je Andrijiin privilegij postojao, te da su se prava grada sačuvala zahvaljujući prijepisu koji je dao izraditi kao "novi" privilegij mladi kralj Bele IV. (1220.).

Dugo vremena su se Varaždinci borili kako bi ojačali i prošili trgovinu. Od kralja Žigmunda su dobili povlastice održavanja sajмова. Osim dinastičke obitelji Arpadovića, grad Varaždin je s vremenom prešao u ruke obitelj grofova Celjskih. Puniš šezdeset godina je Varaždin bio u rukama grofova Celjskih.³⁶ Sjedište Celjskih bila je tvrđa – *castrum*. U ondašnje vrijeme dominirala je kula, opkoljena drvenim palisadama. Celjske kronike su nam opisale napad na grad 1446. godine koji je predvodio Ivan (Janko) Hunyadi. Kako nije mogao osvojiti tvrđavu, spalio je predgrađe Varaždin. Grofovi Celjski su osim Varaždina, među posjedima imali i druga velika imanja u hrvatskim krajevima.³⁷ Nakon sabora u Križevcima, gdje je postigao golem uspjeh, Hermanu Celjskom je Žigmund Luksemburški poklonio grad Varaždin sa

³⁵ Mirko ANDROIĆ, "Pitanje autentičnosti takozvanog Andrijiinog varaždinskog privilegija iz 1209. godine", *Arhivski vjesnik*, god. I, sv. 1 (1958.), str. 447-485.

³⁶ Mira ILIJANIĆ, *Urbanizam, graditeljstvo, kultura: zbornik radova*, Varaždin: TIVA, 1999., str. 4.

³⁷ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 20.

cjelokupnom sudskom vlašću, uključujući patronat nad crkvom te vlast nad rijekom Dravom. U historiografiji se detaljno ne opisuje kakav su odnos imali Celjski s Varaždinom. Pored Hermana Celjskog, traga je u povijesti Varaždina ostavio također i Ulrik Celjski. Boravio je 1442. godine u gradu i upravo je taj posjet bio jedinim povijesnim dokumentima posvjedočen posjet nekog od grofova Celjskih Varaždinu. Iznova je Ulrik potvrdio privilegij Andrije II. (1209.). Grofovi Celjski imali su mnoge neprijatelje u kraljevstvu. Između ostalog i Talovce.³⁸ Izumiranjem obitelji Celjski, tvrđa je mijenjala gospodare. Tijekom XV. te početkom XVI. stoljeća to su bili Ivaniš Korvin, Beatrica Frankapan, Juraj Brandenburški i Stjepan Bathory.³⁹

Do novoustoličenog kralja Matije Korvina (1458.) su predstavnici grada Varaždina došli već 1459. godine, te su ga zamolili da ih izuzme od županijskog suda.⁴⁰ No, tek u sedmoj su godini nakon što je izabran i stupio na tron, a u prvoj nakon što je zakonito krunjen, pred njega iznova došli 1464. godine. Kako i priliči, sa sobom su donijeli nekadašnji stari grb i pečat, kojim se Varaždin od davnina koristio. Kralj Korvin izdao je tom prilikom u Budimu svoj privilegij – on je i dosada očuvan. Tekstualni dio privilegija odnosno diplome opisuje grb Varaždina, koji glasi:

“Na modrom okruglom polju, koje je zlatom damascirano, stoji anđeo, obučen u odijelo smeđe boje. Anđeo ima žute vlasi i crvena krila, pa obim rukama drži kasno gotski štit koji je na donjoj strani zaokružen. U tome štitu, koji čini pravi grb Grada Varaždina, vidi se osam greda koje su izmjenice bijele i crvene boje. Sredinu tih greda ispunjava bijeli gradski toranj koji ima 4 ugla. Toranj je pokriven modrim krovom nad kojim sjaji zlatan križ. Na crvenoj gredi vidimo lijevo od tornja zlatnu zvijezdu, a desno zlatan polumjesec. Oko cijeloga toga okrugloga polja, u kojem je opisana slika, nalazi se bijeli okvir s napisom: ‘Sigillum majus civitatis Varasdien’ – veliki pečat grada Varaždina”.⁴¹

³⁸ BUDAK, “Varaždin – od postanka...”, str. 2.

³⁹ ILIJANIĆ, *Urbanizam, graditeljstvo, kultura...*, str. 5.

⁴⁰ SOKOL MATIJEVIĆ, “Povlastica Andrije II. Varaždinu...”, str. 42.

⁴¹ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 39-41.

Grb grada Varaždina, 1464.⁴²

Diploma je pisana latinskim jezikom. U njoj kralj Matija hvali vjernost i službu građana Varaždina. Stoga je kralj želio osobno iskazati svoju zahvalnost stanovnicima grada. Dao im je odobrenje kojim mogu koristiti grb kao i prijašnjih stoljeća. Dozvolio je također da gradska općina od srebra ili bilo kakve druge kovine može izrađivati i svoje pečatnjake. Tim je pečatom grad pečatio dokumente, spise i svjedočanstva.⁴³

⁴² Kralj Matija Korvin je 1464. god. posebnom poveljom podijelio slobodnom kraljevskom gradu Varaždinu pečat i tom se prilikom, kako je i naglasio u povelji, lik pečata "... nalazi na početku ove naše isprave ukrašen i jasnije izražen slikarskom vještinom"; *usp.* Damir HRELJA, *Štit, kaciga i plašt (heraldičko i sfragističko znakovlje iz fundusa DAVŽ-a)*, Katalog izložbe, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2005., str. 86.

⁴³ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 41.

Veliki pečatnjak Varaždina, 1464.⁴⁴

Matiju Korvina naslijedio je nezakonit sin Ivan Korvin, kojeg mu je rodila Marija. Posljednjih je godina vladavine Matija svog sina vodio svugdje sa sobom da ga upozna s vladarskim dužnostima. Ivan Korvin nosio je titulu "Herceg opavski i liptovski, te grof hunjadski".⁴⁵ On je nakon očeve smrti bio jednim od najozbiljnijih kandidata za upražnjeni tron Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Iako je narod u njemu vidio sliku i priliku samog Matije, velikaši su i baruni Kraljevstva s prelatima izabrali drugog kandidata za kralja – poljskog princa i češkog kralja Vladislava II. Jagelovića. Želja hrvatskih staleža bila je da Ivan bude na čelu hrvatskih zemalja pa ga je na proljeće 1495. kralj Vladislav II. imenovao banom Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, a ponudio mu je i naslov kralja Bosne pod uvjetom da Osmanlijama preotme Bosnu.⁴⁶ Ivan Korvin se potom oženio Beatricom Frankapan u ožujku 1496. godine,⁴⁷ kćerkom najuglednijega i najmoćnijeg hrvatskog velikaša, grofa Bernardina

⁴⁴ Usp. također pečat i male pečatnjake u: HRELJA, *Štit, kaciga i plašt...*, str. 53 i 73-74.

⁴⁵ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 46.

⁴⁶ *Isto*, str. 47.

⁴⁷ O Beatrici Frankapan i njezinu portretu detaljnije u: Sanja CVETNIĆ, "Dva portreta Beatrice Frankapan (?): rod i red", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 42 (2018.), str. 85-94.

Frankapana Modruškog i Ozaljskog.⁴⁸ Kao miraz dobila je gradove Bihać i Novi.

⁴⁸ Detaljnije o tom grofu i njegovoj obitelji: Bernardin FRANKAPAN MODRUŠKI, *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku (1522.)*, prir. Ivan JURKOVIĆ – Violeta MORETTI, Modruški zbornik: Posebna izdanja, knj. 1, Zagreb: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2010.

MJERE, NOVAC I POREZI

Mjere

Mjere koje su se koristile na području srednjovjekovne Slavonije, a kasnije isto tako i u vrijeme Banske Hrvatske bile su one zagrebačke. Osim njih su jedne od najuglednijih mjera koje se spominju bile s područja Varaždina. Status slobodnoga kraljevskog grada mu je osigurala gospodarski primat te je postao centrom u kojem su obrt i trgovina bili u punom zamahu. Varaždin naime nije bio poznat samo u Slavoniji, već i u susjednim ugarskim županijama, ali i na prostoru susjednih austrijskih zemalja, Kranjske i Štajerske. U prvo vrijeme su mjere vrijedile samo na području županije Varaždinske, a s vremenom su se za trajanja osmanske ugroze proširile i obuhvatile područje generalata kojem je Varaždin bio sjedištem.⁴⁹

a) *Cubulus*

Kabao se kao mjera spominje i najčešće je vezan za vino, tek kasnije uz ulje i loj. U varaždinskom su ga kraju ljudi koristili kao mjeru za vino i žito sve do 1848. godine. Kroz stoljeća su kablovi bili zapremine od 15,879 litara (10 pinta) pa do 31,758 litara (20 pinta) te sve do 34,93 litre (22 pinte). Kao posebna mjera za tekućinu se godine 1468. koristi i veliki kabao (*magna cubulus*). Po veličini vedra se kasnije određivala i gornica za vino.⁵⁰

b) *Korec*

Na području Hrvatske slovi za jednu od najstarijih mjera pomoću koje se mjerilo žito. U Varaždinu se tijekom XV. stoljeća pomoću ove mjere vagalo

⁴⁹ Zlatko HERKOV, *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezine praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povijesti*, Zagreb: Školska knjiga, 1973., str. 99; usp. također: MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 473; KOSTRENCIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 321.

⁵⁰ HERKOV, *Naše stare mjere...*, str. 99.

proso, zob, pšenica i raž. *Medium gorczonis* je naziv koji se koristio za polovinu koreca iz 1463. godine. Četvrtina koreca se nazivala *quartale*, koja se s kasnijim stoljećima počela nazivati "vagan" ili "drevenka".⁵¹

c) *Libra / funta*

Naziv koji je označavao težinu. Kada bi uz nju stajao *denarionum* označavala bi težinu novca. Za jednu libru moglo se dobiti 20 denara, dok je jedan ugarski zlatni floren činio 5 libra. Najpoznatija libra bila je ona mletačka. Njome su se vršila mjerenja u Dalmaciji i Hrvatskom primorju.⁵² Funta je bio naziv koji je označavao zapravo libru, međutim funta se više koristila u njemačkim zemljama. Tijekom vremena je bila različitih vrijednosti, od oko 270 grama do pola kilograma. Libra odnosno funta je po svemu sudeći u XV. st. vrijedila u Varaždinu pola kilograma.

Novac

Na početni razvoj novca su u Hrvatskoj najviše utjecaja su imale srednjoeuropske njemačke i ugarske zemlje te mediterantske, Venecija i Bizant. Nadbiskupi iz Salzburga s početka XII. stoljeća kovali su srebrni novac koji se nazivao *frizatik*. On se rasprostirao po Hrvatskoj i Slavoniji. Nakon toga su hrvatski banovi i hercezi s kraja XII. stoljeća pa sve do 1270. godine kovali svoje hrvatske frizatike, koji su bili rađeni po uzoru na one salzburške. No, banovci su uskoro potisnuli frizatike. Pakrac i Zagreb su bili mjesta u kojima su se nalazile kovnice banovaca.

Istovremeno su u susjednim zemljama, dakle u XIII. stoljeću, frizatike zamijenili bečki pfeninzi. Potrajali su čak dva stoljeća. Knezovi Krčki i grofovska obitelj Celjski imali su pravo kovanja novca, a uzor im je bio Bečki dvor. U krajevima na Jadranu je snažnu ulogu odigrao i mletački novčani

⁵¹ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 526; KOSTRENIČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 631.

⁵² MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 590; KOSTRENIČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 655.

sustav.⁵³ Prema bizantskom uzoru bio je kovan mletački groš, tzv. *matapan*. Već u XIII. stoljeću se proširio i na Bosnu. Vlastiti zlatan novac je u srednjem vijeku kovala jedino Bosna. Bio je to četverostruki dukat kralja Stjepana Tomaševića. Nakon osmanlijskog zauzeća Bosne je jedinom kovnicom ostala ona bosanskog kralja Nikole Iločkog. U svojoj je kovnici kovao denare po uzoru na one ugarske.⁵⁴

Nikola Zrinski je u prvoj polovini XVI. stoljeća u gvozdanskoj kovnici kovao srebrne denare, talire i groševе za kraljeva Ludovika II. Jagelovića i Ferdinanda I. Habsburškog. Nakon što više nisu bili u opticaju novci Nikole Zrinskog, zajednički novac je bio onaj hrvatsko-ugarskih kraljeva, a nakon njih i sveterimskih careva.⁵⁵

a) Denar

Denar, lat. *denarius* bio je srebrni novac. Kod nas se spominje prvi puta oko 1000. godine. Već pred kraj XII. stoljeća počinju se javljati slavonski denari tj. banovci. Nakon što je bila ukinuta banska kovnica, krajem se XIV. stoljeća počeo postupno uvoditi *ugarski denar*. On je po sastavu bio znatno slabiji od banovca. Ne preostavši mu ništa drugo, Varaždinci su od XV. stoljeća počeli koristiti ugarski denar.⁵⁶

⁵³ Koristan izračun odnosa viših i nižih novčanih jedinica mletačkog sustava te osnovne mjere za površinu, dužinu, težinu i volumen vidi u: Tomislav RAUKAR, *Zadar u XV. stoljeću, ekonomski razvoj i društveni odnosi*, ser. Monografije, knj. 6, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1977., str. 298-299.

⁵⁴ Ivan RENĐEO, "Novci bosanskih vladara", u: Krunoslav Draganović i dr., *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knj. 1, 2. izd., Sarajevo – Split: Hrvatsko kulturno društvo Napredak – Slobodna Dalmacija, 1991., str. 668-684. Vidi i članak s uputama na noviju literaturu: Ivan MIRNIK, "Prilog proučavanju velikog bosanskog zlatnika", *Numizmatičke vijesti*, god. 39, br. 1 (1997.), str. 101-109.

⁵⁵ *Usp.* Ivan MIRNIK, *Srebra Nikole Zrinskog: gvozdanski rudnici i kovnica novca*, ser. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knj. 56, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1992.

⁵⁶ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 238-239; Zlatko HERKOV, *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, ser. Djela JAZU, knj. 47, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956., str. 297-310; KOSTRENČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 351-353.

Slavonski banski denar hercega Stjepana (1353.)⁵⁷

b) Krajcar

Od njemačkog izraza *kreuzer* (križ). Novčić je nazvan prema dvostrukom križu koji se nalazi na naličju. Sitan novac, mjeden i različite vrijednosti. U XIII. i XIV. stoljeću su se kovnice nalazile u Meranu (Južni Tirol) te u Veroni. Kod nas se krajcar najviše koristio od 1527. godine te isto tako kada je Ferdinand II. bio okrunjen kao hrvatski i slavonski kralj.⁵⁸

Krajcar bana Jana Vitovca (1459.)⁵⁹

⁵⁷ Robert SMAJLAGIĆ, "Nepoznati slavonski banski denar hercega Stjepana Anževinca", *Numizmatičke vijesti*, god. 54, br. 65 (2012.), str. 47-53; usp. također Ivan RENGJEO, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz: Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, 1959.

⁵⁸ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 535; KOSTREŃIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 320.

⁵⁹ Usp. Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Povijest novca u Hrvatskoj: od 1527. do 1941. godine*, Zagreb: Hrvatska narodna banka, 2013., str. 14.

c) Zlatni floren

Uveden tijekom XIV. stoljeća. Izvori ga donose i pod imenom *dukat*. Ime floren (florin, odnosno forinta) dolazi od lat. *flos* kojim se označavalo cvijeće, a nalazilo se na grbu Firence. U petnaestostoljetnoj je Slavoniji jedan floren vrijedio 70 banskih dukata, a ugarski zlatni floren 90 banskih dukata.⁶⁰ Ugarsko-hrvatski su kraljevi kao nositelji prava korištenja rudnih bogatstava i nositelji prava kovanja novca ustrajno čuvali čistoću i propisanu težinu svojih novaca pa je i ugarski zlatni floren stoljećima bio na cijeni u bankarskim i poslovima mijenjanja novca diljem Europe. Upravo je zato i postojao veliki odliv tog novca što je rezultiralo kontinuiranim nastojanjem vladara da kovanjem novih zlatnika podmiri tržište novca u vlastitim krunovinama.

Ugarski zlatni floreni (XV. st.)

pronađeni kraj svetišta B.D. Marije i pavlinskog samostana u Remetama⁶¹

⁶⁰ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 307; HERKOV, *Građa za financijsko-pravni rječnik...*, str. 417-423; KOSTREŇČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 465.

⁶¹ Svi su nalazi pronađeni tijekom arheoloških iskopavanja prezentirani na izložbi i u katalogu: Boris MAŠIĆ, *Na nemirnim temeljima: Arheologija i 725 godina svetišta u Remetama – Auf unruhigen Fundamenten: die Archäologie und Jahre Sanktuarium Remete*, Katalog izložbe,

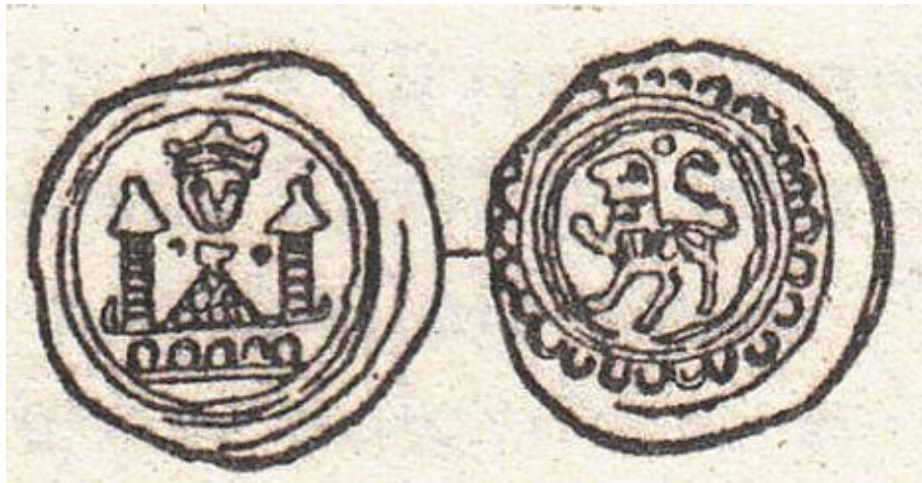
d) Frizatik i hrvatski frizatik

Na jednom se dijelu hrvatskog područja pojavio frizatik u XII. stoljeću. Sam naziv za novac je potekao od naziva za koruški grad Friesachu. Ondje su naime između 1124. i 1130. godine svoj novac počeli kovali salzburški nadbiskupi. Osim što je ova vrsta kovanica bila cijenjena u austrijskim zemljama, Furlaniji i Ugarskoj, imala je također vrijednost i u Hrvatskoj. Hrvatska je ušla u personalnu uniju s Ugarskom u XII. stoljeću, međutim time se nije promijenilo puno toga vezanog uz novac. Bizantski novac je i dalje bio sredstvo plaćanja. Novac ugarskih vladara se tek spominje oko XII. stoljeća i u hrvatskim izvorima. Hrvatski narod je bio naviknut na dobar bizantski novac, stoga nije prihvaćao ugarski novac, jer je on bio puno lošije kvalitete. Kovan je od srebra loše kvalitete, što je rezultiralo padom vrijednosti ugarskog novca tijekom čitava XII. stoljeća. No, već je krajem istog stoljeća počeo polako kolati i hrvatski novac.

Na prijestolju je tada bio kralj Emerik (1196. – 1204.), dok je Hrvatskom upravljao Andrija, brat mu i herceg. Andrija će nakon bratovljeve i nećakove smrti postati hrvatsko-ugarskim kraljem (1205. – 1235.). Upravo je Andrija kao herceg čitave Sklavonije prvi u našoj povijesti počeo s kovanjem novca. Kako su frizatici sloveli za kvalitetan novac, to je potaklo Andriju da krene s kovanjem hrvatskog novca. Hrvatski je frizatik ubrzo kao novac ušao među narod. Sličnosti s frizaticima iz Friesacha su postojale, ali hrvatski su na licu imali prastari grb s polumjesecom i zvijezdom uz natpis: *Andreas D(ux) CR(oatiae)*.⁶²

Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2013. Ugarski zlatni floren koji je kovao kralj Matija Korvin u: KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Povijest novca...*, str. 22.

⁶² Albin POGAČNIK, "Problematika proučavanja slovenskih i hrvatskih srednjovjekovnih 'frizatika'", *Numizmatičke vijesti*, god. 40, br. 1 (1998.), str. 45-48; HERKOV, *Građa za financijsko-pravni rječnik...*, str. 437; KOSTRENCIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 485.

Hrvatski frizatik hercega Andrije II. (1205. – 1235.)

e) Slavonski banovci

Tijekom XIII. stoljeća su za područje tadašnje Slavonije hrvatsko-ugarski kraljevi počeli s kovanjem slavonskih banovaca, kao posebne vrste novca. Stjepan Guth-Keled (1248. – 1260.) bio je navodno prvi ban koji započinje s kovanjem hrvatski banovaca. Iako se neki znanstvenici slažu da je upravo on bio prvi ban koji je započeo s kovanjem banovaca, drugi stručnjaci smatraju da je to bio brat supruge kralja Andrije II., Gertrude Andechs-Meranske. Riječ je o Bertoldu, do god. 1217. banu Slavonije i nadbiskupu Kaločkom, koji je nakon urote i ubojstva sestre mu Gertrude morao pobjeći iz Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Već je 1218. bio izabran voljom svećenstva i naroda na stolicu Akvilejske patrijaršije te je voljom cara Fridrika II. Hohenstaufovca (1212. – 1250.) bio imenovan i za istarskog markgrofa.

Odmah nakon što je stupio na prijestolje, ali još i za vrijeme vladavine svog oca Andrije II., Bela IV. je počeo raditi na tome da poboljša ugarski novčani sustav. Promjena koja je također bila uvedena jest ta da se novac više nije mijenjao svake godine. Da su se upravo slavonski banovci upotrebljavali u Slavoniji za vrijeme njegove vladavine vidimo iz potvrđnice privilegija koje je njegov brat Koloman dao Varaždinu i Zagrebu iz 1242. godine. Između 1241. i 1242. novac se nije kovao zbog provala Tatara, koji su preko noći opustošili Ugarsku i Slavoniju.

U Varaždinu je kao i u Zagrebu bio u opticaju denar tj. banovac što nije čudno s obzirom da su se upravo u Zagrebu i kraće vrijeme u obližnjemu Pakracu nalazile kovnice tog novca. U pakračkoj kovnici se krenulo s kovanjem novca već 1256. godine. No, u Zagreb je ona premještena već 1260. godine. Novac se nazivao *denarii zagradienses*. Najpoznatiji porez koji se prikupljao u Slavoniji je bio kunovina. Za vrijeme hrvatskih vladara se porez plaćao od kuninog krzna, a tijekom XII. stoljeća je porez prikupljan na takav način bilo zamijenjen plaćanjem u novcu na kojem se opetovano pojavila kuna. Za jednu marku srebra tražilo se 200 banovca. Bili su dobro prihvaćeni i u ostalim susjednim krajevima. Čak su se dva stoljeća koristili kao sredstvo plaćanja.

Opis slavonskih banovaca:

Lice: poprijeko otisnuta kuna u sredini koja označava grb Kraljevstva Slavonije, trči u lijevo. Iznad i ispod nje su bile smještene po jedna zvijezda. Oko rubova se nalazio natpis: *moneta regis p(er) Sclavonia, moneta ducis p(er) Sclavonia* ili *moneta banus p(er) Sclavonia*.

Naličje: dvostruki križ, na poprečnoj gredi s lijeve strane nalazio se polumjesec, a s desne strane bila je zvijezda danica. Na donjoj poprečnoj gredi s obje strane nalazile su se okrunjene glave koje su bile okrenute lice jedna prema drugoj. Nad glavama su bila otisnuta početna slova onog kralja, hercega ili bana koji je dao kovati novac.

Slavonski banovac kralja Bele IV.⁶³

⁶³ Dostupan slikovni prilog u boji na mrežnim stranicama Arheološkog muzeja u Zagrebu: <http://amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/numizmaticki-odjel.aspx>

Povijesni izvori spominju: Belu IV. (1235. – 1276.), Stjepana V. (1239. – 1272.), Ladislava IV. (1272. – 1290.). Iako su navedeni kraljevi, mnogo je više banova i hercega kovalo svoj novac. Od 1350. godine je kralj Ludovik nastojao u Slavoniji ugasiti kovnicu, banovce i banske poreze. Banovci su službeno povučeni 1384. godine na zahtjev starije kćeri Ludovika I., kraljice Marije koja je počela s kovanjem kraljevskog novca.⁶⁴

Porezi

a) *Maltarina*

Dolazi još pod nazivom *telonium*. Bila je vrsta poreza koja se sakupljala prilikom prolaska osobe ili robe točno određenim putem. Ako bi cesta prolazila preko posjeda nekog od plemića s pravom/privilegijem naplate cestarine, tada bi takvi plemići često podizali i kućice u kojima su putnici morali platiti pravo na prolazak tim posjedom.⁶⁵ Slobodnu trgovinu su maltarine ograničavale, često i gušile.

b) *Tridesetina*

Riječ je o općemu carinskom nametu pod imenom *tricesima*. Naziva se još i *harmica* od mađr. *harmiczad*. Uбирала se kod uvoza i izvoza robe. Ujedno je bila i kraljevsko pravo. Ako bi neki trgovac u Ugarsku i Slavoniju dovezao robu, bio je dužan platiti tridesetinu. Plemići i velikaši nisu morali plaćati navedeni porez. Niti slobodni kraljevski gradovi poput Varaždina i Zagreba nisu morali plaćati taj porez. Porez se nije ubirao na granici, već na prolazima

⁶⁴ Najdetajnija studija o slavonskim banovcima je još uvijek: Truhelka, Ćiro, "Slavonski banovci: prinos hrvatskoj numismatici", *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, god. 9, sv. 1 (1897.), str. 1-160. Noviji prilog koji upozorava na vjerojatnoga prvog bana koji je pokrenuo kovanje banovca: Ivan KAMPUŠ – Ivan MIRNIK, *Zagrebački novac i medalje: Izložba u povodu 720. godišnjice rada zagrebačke kovnice*, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu – Muzej grada Zagreba – Hrvatsko numizmatičko društvo, 1981.; Ivan JURKOVIĆ, "Bertold Andechs-Meranski, istarski markgrof i akvilejski patrijarh (800. obljetnica)", *Istarska danica*, god. 2019., Pazin: "Josip Turčinović" d.o.o., 2018., str. 78-81.

⁶⁵ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 626; KOSTRENCIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 1174.

ili sajmovima. Varaždin se kao mjesto ubiranja poreza spominje 1498. godine. Andrijina povelja iz 1209. i ona Belina iz 1220. godine govore o tome kako varaždinski građani neće morati plaćati tridesetinu. Osim tih povelja, o tridesetini govori i kralj Žigmund koji nalaže 1406. godine da se trgovci oslobode tridesetina. Nakon njega je također i Ulrik Celjski potvrdio njegove riječi 1448. godine.⁶⁶

c) *Placovina*

Ako bi netko htio svoju robu prodati u gradu, bio je primoran platiti placovinu (*plaza, plača*).⁶⁷ U Varaždinu je to određivala gradska općina.

⁶⁶ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 183, 374 i 1467; HERKOV, *Građa za financijsko-pravni rječnik...*, str. 483-484; KOSTRENIČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 1210.

⁶⁷ MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 929-930; KOSTRENIČIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 860 i 866.

GOSPODARSKE GRANE XV. STOLJEĆA

Trgovina i razvoj

Kako bi se razvila trgovina u Varaždinu, jedan od preduvjeta je bio i prometni položaj. Varaždin je dakle nastao na vrlo povoljnom komunikacijskom i geostrateškom mjestu, te je s vremenom postao iznimno značajnim srednjovjekovnim gradom na tromeđi hrvatskih, ugarskih i austrijskih zemalja. Prometnica koja je bila najvažnija za Varaždina jest ona koja je slijedila tok rijeke Drave i tako povezivala gradove Ptuj (Poetovio) i Osijek (Mursa), te će se na tom području u vrijeme vladanja Arpadovića početi razvijati i buduće naselje.⁶⁸ Osim Drave kao prometnice, kroz Varaždin je prolazila i još od rimskih vremena osobito važna cesta prema sjeveroistoku tj. Dunavskom limesu. Na tom se području uz cestu nalazio i Petrijanec te utvrđeno naselje Ludbreg (Iovia). Prometni je pravac bio bitan zbog trgovine koja se kretala od sjeverojadranskih luka prema Srednjoj Europi i dalje na Istok.⁶⁹ Život Varaždina kao tvrđave, a potom i kao naselja počeo je na važnom prometnom križištu. Položaj Varaždina odredila su dakle tri komunikacijska pravca; rimska cesta Ptuj – Osijek, cesta koja se spuštala prema jugu kroz današnju Vrazovu ulicu (*via magna*) te cesta koja je sjekla dvije prometne komunikacije (*via exercitualis/via militum*). Sama rijeka Drava je bila i više nego važan čimbenik u razvoju Varaždina, jer je njome transport roba bio brži uz manje troškove.⁷⁰

Stoljećima su nakon pada Rimskog Carstva nastajala odmorišta za prolaznike, putnike i njihovu stoku. Zahvaljujući njima na tim su se mjestima obavljale i prve razmjene roba s lokalnim stanovnicima. Takva su mjesta potom postajala ustaljenim trgovima/sajmovima, koja su privlačili i plemenske moćnike, ali i Crkvu. Čim se uočila isplativost kontrole takvog mjesta lokalna je ili državna vlast kretala s gradnjom tvrđave, kasnije kaštela, crkava i samostana. Nova trgovišta privlačila su i sve više doseljenika (*hospites*) koji

⁶⁸ CESAR, "Varaždin u vrijeme vladavine Arpadovića...", str. 41.

⁶⁹ Na ist. mj.

⁷⁰ Na ist. mj.

su se bavili obrtom i trgovinom. U varaždinskom slučaju su to bili njemački doseljenici, koji su unijeli gospodarski duh u sam grad. U slobodnom kraljevskom gradu koji je to postao izdavanjem povlastica zahvaljujući Arpadovićima, počela se razvijati djelatnost obrta i trgovine. Naselje je postalo mjestom oveće trgovačke razmijene roba, što su prepoznali ugarsko-hrvatski vladari.⁷¹ Čak i prije privilegija Andrije II. (1209.), Varaždin je bio razvijen po pitanju trgovine i obrta. Povlasticama koje su izdavali, građane su činili slobodnima od utjecaja feudalaca. Sam grad je bio uvelike oslobođen i političkih ograničenja i vladara. Obveza grada se na koncu svela na isplatu paušalnoga godišnjeg poreza kraljevskoj blagajni, temeljenog na broju stalnih žitelja grada u trenutku dobivanja privilegija. Zauzvrat su dobili vladarevo jamstvo mirnog razvoja i zaštite.

Izvori su poput isprava kralja Andrije II. (1209.) te njegova sina Bele IV. (1220.) zapravo pokazateljima koji jasno upozoravaju na činjenicu da je Varaždin na prijelazu iz XII. u XIII. stoljeće bio u trgovačkom i obrtničkom smislu razvijen. Status slobodnoga kraljevskog grada omogućio je Varaždincima da imaju samostalnu upravu te im je jamčio sigurnost života u gradu. Građani su bili oslobođeni uobičajenih plaćanja nameta, poreza i carina. Povelje nam govore kako su trgovci odlazili u Štajersku gdje su trgovali stokom (najviše konjima, volovima i svinjama), i to je postalo glavnim obilježjem varaždinske trgovine u srednjem vijeku. Godišnji porez kraljevskoj blagajni se plaćao na blagdan sv. Martina, a prikupljao ga je jedan od opunomoćenih varaždinskih sudaca. Presudni događaj je bio odabir sajmenog dana.

a) Sajmovi

Sajmovi su jedan od najvažniji pokretača nastanka gradskih naselja. Nisu toliko bitni oni godišnji sajmovi na kojima bi bili prisutni trgovci sa svojom luksuznom i skupom robom, nego su to bili lokalni sajmovi koji bi se održavali

⁷¹ Jasmin MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina u XV. stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012., str. 2; ; rad objavljen u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 24 (2013.), str. 457-478.

tjedno. Na tim se sajmovima okupljalo okolno stanovništvo. Mjesto koje je bilo privlačno za naseljavanje trgovaca i obrtnika jest ono koje je moglo zadovoljiti njihove potrebe.⁷² Tjedni se sajam u Varaždinu održavao četvrtkom, a spominje se 1430. godine kao sajam koji ima tradiciju.⁷³ Svakodnevno su ljudi bili u mogućnosti opskrbiti se namirnicama na glavnom trgu te u dućanima ili radionicama obrtnika. Iako se tjedni sajam spominje kao najvažniji, onaj godišnji također je bio od velikog značaja. Takvi godišnji sajmovi su bilo koji grad mogli učiniti privlačnim i poželjnim odredištem trgovaca iz susjednih ili udaljenijih pokrajina. To je posebno bilo važno zbog putujućih trgovaca. Naime, trgovačka kopnena putovanja su u razdoblju srednjeg vijeka bila općenito spora, skupa i vrlo rizična zbog loših mogućnosti transporta i opasnosti od kradljivca i razbojnika. Trgovci su stoga cijeno mjesto koja su osiguravala zaštitu i smještaj.

Trgovci koji bi dolazili na godišnje sajmove su najčešće trgovali skupocjenom robom poput mirodija i tekstila. Kralj Žigmund je podijelio prvi sajamski privilegij Varaždinu 1406. godine i to je zapravo prvi spomen godišnjeg sajma u Varaždinu. Taj privilegij je Žigmund potvrdio i 1421. godine. Građani su tako od njega dobili pravo da sami odaberu na koji dan će se održati godišnji sajam.⁷⁴ Tek 1448. godine saznajemo da je Varaždin odabrao svoj dan kada će se održati sajam.⁷⁵ Bio je to veliki sajam, u trajanju od osam dana, na blagdan sv. Jakova (25. srpnja). Potvrđujući privilegij slobodnoga kraljevskog grada, kralj Žigmund je 1431. godine građanima Varaždina potvrdio i stare pravice kojima su bili oslobođeni plaćanja poreza i davanja poput maltarine⁷⁶ i mostarine, a odgovarali su jedino pred svojim sudom u Varaždinu. Žigmund je sve to činio kako bi stekao lojalnost Varaždinaca i njihovu pomoć u stalnim sukobima s okolnim aristokratima, a to je mogao samo tako da ekonomski i pravno ojača poziciju grada. No, kolikogod je Žigmundu bilo u interesu da Varaždin bude njegovom uporišnom točkom u vođenju politike na granici sa Svetim Rimskim Carstvom, toliko mu je bilo

⁷² BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije...*, str. 76.

⁷³ *Isto*, str. 86.

⁷⁴ *Isto*, str. 78.

⁷⁵ ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina...*, str. 58.

⁷⁶ Prema staronjemačkoj riječi *Mūta* (njem. *Maut*) označava pristojbu na robu koju su feudalnom gospodaru plaćali trgovci prigodom stupanja na njegovo područje; izvor: <http://proleksis.lzmk.hr/58831/>

važno da osigura i lojalnost obitelji iz koje je potekla njegova supruga Barbara – grofova Celjskih, osobito Henrika i Ulrika. Naime, još 1399. god. je Henrik Celjski dobio Varaždinsku županiju od Žigmunda i posve je bilo razumljivo da su Celjski nastojali potaknuti daljnji gospodarski razvitak grada s jedne, a s druge strane politički ga ipak kontrolirati.

Ulrik Celjski je primjerice istaknuo u svojoj povelji kako mu je stalo da se poveća blagostanje grada Varaždina, ali i cijele Hrvatske. Čak je i sam grad proglasio stovarištem robe razne vrste. Svi trgovci su imali slobodu doći u Varaždin sa svojom robom, međutim svoju robu iz grada nisu smjeli izvoziti. Ovaj tzv. jakopovski godišnji sajam bio je također oslobođen plaćanja tridesetine, a uz to Ulrik je odredio da svi trgovci koji prolaze Varaždinom i njegovim područjem moraju svoju robu izložiti na prodaju u gradu, inače će im njihova roba biti zaplijenjena. To pravo zvalo se *Niederlagh* (stovarišno pravo) i bilo je često u austrijskim zemljama i zahvaljujući Celjskima bilo je dano jedino Varaždinu.⁷⁷ Mjesto na kojem se sajam održavao se zvalo Ciglenice. Upozorio je sve kapetane, potkapetane, kaštelane i dr. da ne smiju ljudima smetati ili ih ometati tokom sajmovanja tih osam dana.⁷⁸

Nakon izumrća Celjskih po muškoj liniji, tek je s ovlastima privremenog upravitelja Varaždina, Jan Vitovec, promijenio održavanje sajma 1462. godine zbog podudaranja sa sajmovima koji su se održavali u okolnim mjestima. Sva ostala prava i slobodštine je zadržao. Ipak kralj Matija Korvin nije odobrio promjenu dana održavanja godišnjeg sajma koju je uveo Vitovec, već je potvrdio Ulrikov privilegij i blagdan sv. Jakova kao sajmeni dan.⁷⁹ Godišnjim sajmovima je trgovina u Varaždinu krajem srednjega vijeka dobila nove poticaje za dalji i jači razvoj te je time ovaj grad postao najvažnije sajamsko središte u županiji. Naime, varaždinski godišnji sajmovi privlačili su ponajviše trgovce i kupce s užega i širega područja grada. Godišnji je sajam tako privlačio prvenstveno putujuće trgovce s luksuznom robom koji su opet imali svoje kupce u krugu imućnijih varaždinskih građana.

⁷⁷ BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije...*, str. 79.

⁷⁸ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 27.

⁷⁹ BUDAK, *Gradovi Varaždinske županije...*, str. 79.

b) Trgovačke prilike

Bez obzira na dobre preduvjete, vladarsku zaštitu i povlastice, da bi osigurala dobro i stabilno funkcioniranje trgovačkih djelatnosti u Varaždinu, gradska općina nije sjedila besposlena, skrštenih ruku. Uprava slobodnih kraljevskih gradova je sa svojim posebnim pravnim položajem, imala ovlasti pobiranja svih vrsta posrednih i neposrednih poreza te potpunu samostalnost organizacije trgovine u vlastitom gradu. Varaždinska općina je pokazivala aktivnost u organiziranju trgovine u gradu, koji je i svojim proizvodnim djelatnostima imao dobru ponudu, ali je i smislom za organizaciju sajмова na dogovorenim mjestima unutar gradskih zidina privlačio velik broj potrošača. Time je osiguravao stabilan prihod koji se slijevao u gradsku blagajnu. Grad je zbog osiguranja stabilne i nesmetane trgovine te pružanja zaštite i trgovcima i kupcima kao sudionicima razmjene proizvoda, donosio brojne propise, a u operativnom dijelu kontrole trgovine je postavljanjem ovlaštenih gradskih tržnih nadzornika obavljao učinkovit nadzor nad njezinim odvijanjem.

Sačuvani zapisi u gradskom zapisniku iz XV. stoljeća nam govore da je gradska općina vrlo često raspravljala i odlučivala o snabdijevanju tržišta, zaštiti potrošača, kvaliteti robe, pravilnom mjerenju i mjerama te oporezivanju robe. Gradska uprava je 1454. godine donijela odredbu o plaćanju "placovine".⁸⁰ Nju su trebale plaćati kramarice i pekarice koje su prodavale svoju robu na trgu. Osim njih placovinu su trebali plaćati također i trgovci žita te kupci.⁸¹ Kako je postojala gradska vaga, pazilo se da mjerenje bude točno i pošteno. U protivnom su slijedile kazne za krivo mjerenje, a provjeru su obavljali posebni nadzornici poput onih iz 1454. godine kojima znamo i imena: Matija Pognar i Fabijan Mastalar.⁸² Poslovi u trgovini su se najviše temeljili na kupoprodaji, međutim mjesta je bilo i za razmjenu robe. Osim trgovaca, tim su se poslovima mogli baviti i osobe svih ostalih staleža – plemići i njihovi službenici, svećenici i redovnici, obrtnici i njihovi opunomoćenici pa i seljaci. Za varaždinske trgovce su se u dokumentima koristili različiti nazivi; *kramer*,

⁸⁰ Prema njemačkoj riječi *Platz*, porez za prodajno mjesto na trgu, usp. http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1IWBI%3D.

⁸¹ MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina...*, str. 8.

⁸² ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina...*, str. 65.

institor, frangar te liber venditor. U Zagrebu se više koristio naziv *mercator*, međutim u srednjovjekovnim dokumentima Varaždina tog naziva nema.⁸³

Osim robe koja se prodavala u trgovinama, ona se prodavala i na trgovima te sajmovima. Krajem srednjeg vijeka trgovcima je bila sjajna prilika da se organiziraju u “društvo trgovaca”. Samo učlanjenje je pomoglo kod povećanja kapitala te ako bi netko pretrpio poveću štetu kako bi mu se zajedničkim novcem kreditiranjem pomoglo. Upravo zbog krađa i pljačka tijekom putovanja do odredišta gdje se održavao sajam, ali i općenito, trgovci su trpjeli znatne štete. Dobre prometne veze Varaždin je imao sa susjednim gradovima i većim mjestima. Svojim smještajem omogućavao je nesmetanu vezu između Zagreba i gradova Štajerske zahvaljujući trgovačkom putu od Varaždina do Beča (Varaždin – Ptuj – Maribor – Graz – Beč). Upravo tim putem se kretala roba iz ovih krajeva na tržišta Srednje Europe, a od Varaždina preko Celja, Ljubljane i Gorice na tržišta sjevernog dijela Apeninskog poluotoka. Naravno, Varaždin je bio povezan i s Budimom preko Nedelišća i Kaniže te dalje s Požunom. Južnije se povezivao preko Zagreba s Hrvatskom i Dalmacijom otkuda je roba dolazila i odlazila u Veneciju. Stari podravski put je vezao Varaždin s podunavskim županijama – Vukovskom i Srijemskom. Luka na rijeci Dravi je služila kao pristanište, gdje bi roba dolazila na splavima i drugim plovilima. Od većih mjesta s kojima je Varaždin bio povezan u srednjem vijeku spominju se: Graz, Ptuj, Ljubljana, Ormož, Koprivnica, Zagreb te Krapina. Osim ovih gradova u susjedstvu tu su još udaljeniji poput Regensburga, Nürnberga, Villacha, Pečuha, Požuna, Osijeka i dr.⁸⁴ Varaždin nije bio grad okrenut sebi, u njega je dolazio velik broj ljudi, a oni su osim proizvoda za prodaju sa sobom nosili informacije.

Obrtništvo

Obrtništvo obuhvaća grupu neagrarnih zanimanja u gradu. U njih su uključene i neke neproizvodne djelatnosti koje možemo nazivati uslugama. Među takva su zanimanja spadali liječnici-ranarnici, kupalištari, pisari i gradski

⁸³ MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina...*, str. 466-467.

⁸⁴ ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina...*, str. 15.

službenici.⁸⁵ U ovu grupu također pripadaju i pojedinci kojima poljoprivreda i stočarstvo nisu primane grane kojima zarađuju za život. Kao skup ljudi, obrtnici se pojavljuju u svim gradskim društvima te svojim djelovanjem u suradnji s trgovcima čine jedinstven srednjovjekovni gradski gospodarski sustav. Srednjovjekovni gradovi su obrtnička zanimanja usmjerili na lokalna tržišta, a to je uključivalo i okolne ruralne prostore koji nisu bili u mogućnosti izrađivati obrtničke proizvode za vlastite potrebe, nego su bili ovisni o gradskoj proizvodnji.⁸⁶ Varaždin je bio srednjovjekovni grad u kojem su obrtnici činili manji dio populacije i unatoč tome uspijevali su zadovoljiti svojim proizvodima lokalno tržište.

Zanimljivo je da se sami stanovnici Varaždina nisu pozivali na slobode kretanja, odnosno iseljavanja i useljavanja, koje im je dodijelio Andrija II. (1209.), već na one koje je dva stoljeća prije Andrije dao ispisati ugarski kralj Stjepan Sveti (998. – 1035.), kao na univerzalna načela koje je prihvatio i u zakonodavni sustav ugradio taj sveti kralj. Kako je želio unaprijediti državu, izdao je zakone/dekrete u dvije knjige sa 65 članaka/paragrafa, a 6. se odnosio na strance/*hospites*. Uputio je poziv pridošlicama da budu gosti u njegovim gradovima te neka ostanu u njima živjeti i raditi. Nasljednici Stjepana Svetog, počevši s Andrijom I., preko Kolomana, Ladislava, Andrije II. pa sve do Ludovika I. Velikog izdavat će povlastice Varaždinu u kojima je bila jamčena i sloboda kretanja.⁸⁷ Već je 1357. godine po naređenju Ludovika I. grad bio oslobođen sudske vlasti župana, te je glavni sudac bio tavernik.⁸⁸ Zbog dobivanja kraljevskih i ostalih privilegija, u Varaždinu su djelovali trgovci i obrtnici raznih struka poput: zlatara, krznara, tkalaca, bravara, kovača, kolara, kožara, stolara, mlinara, pekara, mesara, brijača, tesara i dr.⁸⁹ Obrtnici se isprva nisu udruživali na temelju svoje struke, već u bratovštine koje su kao

⁸⁵ MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina...*, str. 423.

⁸⁶ *Na ist. mj.*

⁸⁷ GABRIČEVIĆ, *Stanovništvo Varaždina...*, str. 74.

⁸⁸ Prema srednjovjekovnoj latinskoj riječi *tavernicus* (madž. *tárnok*), tavernik je u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu kao visoki dvorski, odnosno državni dostojanstvenik u početku skrbio za kraljeve dragocjenosti te je nadgledao sve kraljevske prihode i rashode (poreze, carine, solane, kovnice novca, mijenjanje novca te ostale financije potekle iz regalnih prava). S osnutkom slobodnih kraljevskih gradova postao je njihovim sudskim, a donekle i upravnim dužnosnikom. Krajem XIV. st. pretvorio se u predsjednika suda i u kraljevo je ime odlučivao po prizivu na presude gradova zemalja krune sv. Stjepana koji su imali status tavernikalnih gradova; usp. <http://proleksis.lzmk.hr/57566/>

⁸⁹ HRELJA – BOJANIĆ MORANDINI, *Obrtništvo u Varaždinu...*, str. 11-14.

svoje bratime/članove primale slične ili pripadnike iste struke. Sam ulazak u bratovštinu je imao i religiozan značaj. Pripadnici bratovština bi primjerice prilikom kakve nesreće ili smrti brinuli o udovici umrlog. Brinuli su također i o javnom redu i miru, bili su posrednicima u sporovima, materijalno su potpomagali siromašne i slično. Sredinom XV. stoljeća u Varaždinu djeluju tri bratovštine; *Bratovština sv. Nikole*, *Bratovština Tijela Kristova* te *Bratovština Blažene Djevice Marije*. U Bratovštinu Tijela Kristova bili su uključeni i mesari te se kod njih i najduže održao oblik takvog udruženja.

Postoji vrlo oskudan broj povijesnih izvora koji nam govore o strukturi varaždinskog obrta u XV. stoljeću. Najviše se podataka crpi iz knjiga gradskog zapisnika. U njima je zabilježeno: 19 obrtnika tekstilne struke (krojači, tkalci i krznari), 16 obučara, 2 remenara, 8 obrtnika vezanih za obradu drveta (stolari, tesari, graditelji, kolari), 38 obrtnika prehrambene struke (mesari, mlinari, pekari, solari), 26 obrtnika metalske struke (kovači, zlatari, oružari).⁹⁰ Ovoliki broj obrtnika je dokaz da su svojim proizvodnima pokrivali potrebe ne samo Varaždinaca nego i stanovnika mjesta u široj okolici. Što se tiče izvoza, samo se manji dio prodavao u udaljene krajeve. U susjednu Štajersku se u većoj mjeri izvozila (ne)štavljena koža. Zbog čestog useljavanja njemačkih obitelji u Varaždin i stručni je njemački vokabular u određenoj mjeri bio zastupljen u nazivima pojedinih vrsta obrta i obrtničkih proizvoda. Dolaskom ne samo njemačkih, nego i drugih stranaca/"gostiju" (*hospites*) formirao se i Varaždin kao višetnička zajednica građana. Grad nije u ničemu zaostao od primjerice jednog Zagreba. Razlike se vide tek u količini dostupnih i sačuvanih srednjovjekovnih pisanih izvora koji bi pobliže osvijetlili obrtništvo Varaždina.⁹¹ U svezi s obrtničkom organizacijom imamo dakle dva dokumenta, od kojih se u prvom spominje ban Ivan Vitovec i njegovu odluku u vezi mesara i prodaje mesa, te da će meso moći prodavati jedino u mesnicama. Drugi govori da će svaki mesar morati dati po pet maraka ako u vremenu od osam dana ne bude imao meso, te ga vjerojatno čeka i pritvor od tri dana.⁹² Većina tih obrta koji su bili na glasu u XV. stoljeću održali su se i u današnjim vremenima; mlinari, mesari, krojači, postolari i drugi.

⁹⁰ *Isto*, str. 15.

⁹¹ ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina...*, str. 56.

⁹² *Na ist. mj.*

a) *Metalska struka*

U srednjem vijeku je jedan od najvažnijih obrta bio kovački obrt, kao dio metalske struke. Služio je ujedno i da bi gradska sredina mogla normalno funkcionirati. Kovači su činili najbrojniju skupinu obrtnika u Varaždinu. U zapisnicima grada Varaždina registrirano ih je čak dvadeset i jedan. U svakom je dijelu grada djelovao barem po jedan kovač, a s vremenom je nastala potreba da ih budeš i više.⁹³ Bez sumnje da se kovački obrt prenosio s koljena na koljeno, a očevi koji bi imali kćeri kao nasljednice udavali su ih za kovače da se obrt održi. Osim kovača treba spomenuti i bravare. Bavili su se izradom proizvoda od finog metala poput izrade brava, ključeva, lokota, satova...). Zbog velike potražnje su bili također zaduženi i za izradu potkova za konje.⁹⁴

b) *Zlatarska struka*

Na teritoriju Hrvatske se razvila jaka i značajna zlatarska struka. Prvo u primorskoj Hrvatskoj, a nakon toga i u kontinentalnom dijelu Hrvatske (XV. stoljeće Varaždin).⁹⁵ Nije poznato jesu li bili udruženi u cehove ili su bili u bratovštinama. U XV. stoljeću je grad Varaždin bio društveno, ekonomsko, upravo i urbano razvijen i uređen grad. Proizvodnja zlatara bila je mala po količini, a velika po vrijednosti pa i ne čudi da su oni svugdje bili jedni od najimućnijih građana. Među Varaždincima stoga treba spomenuti zlatara Georgiusa Aurifabera koji je po svemu sudeći napravio žezlo za gradskog suca Matiju Pognara. Prvo ga je napravio od čista srebra, a kasnije je to žezlo i pozlačeno. Osim žezla izradio je i veliki srebrni pečatnjak s kojim su se pečatile istine.⁹⁶ O drugim zlatarima ili članovima njihovih obitelji u Varaždinu nemamo takvih podataka.

⁹³ MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina...*, str. 4.

⁹⁴ *Isto*, str. 5.

⁹⁵ LENTIĆ, *Varaždinski zlatari i pojasari...*, str. 8.

⁹⁶ *Isto*, str. 9.

c) Drvodjeljska struka

Najstarija struka, jer je ipak čovjek od svojih početaka koristio drvo kao sirovinu. Unutar drvodjelske struke postoji podjela na; stolare, tesare, kolare, bačvare i sitare.⁹⁷

d) Graditeljska struka

U srednjovjekovnom Varaždinu je većina kuća bila izgrađena od drveta. Tek su temelji i prizemlja bili građeni od kamena. Od kamena su sigurno bile izgrađene crkve, dok su pravu kamenu kuću mogli imati samo bogatiji slojevi stalno naseljenih stanovnika; plemići i bogatiji građani.⁹⁸

e) Tekstilna struka

Najveća proizvodna grana tijekom srednjeg vijeka. Najveću skupinu činili su među obrtnicima tekstilci, pa je tako bilo i u Varaždinu. Čak polovinu trgovačkog prometa činile su tkanine, a ono bolje uvozilo se iz Achena i Verone. Neki pojedinci su platna bolje kvalitete kupovali na sajmovima, a tek onda ih davali lokalnim krojačima da bi im oni skrojili i sašili odjeću po želji.⁹⁹

f) Kožarska struka

Majstori obrađivači kože su oduvijek bili među najbrojnijim obrtnicima, a to se može potkrijepiti time što običan čovjek nije imao mogućnosti da za osobne potrebe izradi kvalitetne i lijepe proizvode od kože. Stoga je ovisio o majstorima kožarima koji su se dijelili u srednjovjekovnom Varaždinu na; postolare, remenare, krznare i torbare.

⁹⁷ MEDVED, *Trgovina i obrt grada Varaždina...*, str. 7.

⁹⁸ *Isto*, str. 8.

⁹⁹ *Isto*, str. 9.

g) Prehrambena struka

Ova skupina obrtničkih zanimanja poput pekara, mesara, mlinara, ili ribara nalazila se u svakom gradu. Riječ je o obrtnicima koji su bili nazočni u svim srednjovjekovnim gradovima te su njihove usluge ljudi koristili svakodnevno. Najvažniji obrtnici u ovoj skupini su bili mesari. Mnogo više mesa se koristilo u srednjem vijeku nego danas, te je to rezultiralo i sve većom potražnjom za ovim zanimanjem. Varaždin je čak imao i “mesarsku ulicu”, a danas je to Bakačeva ulica. U toj su ulici mesari sjedili na klupama i prodavali meso ljudima. Mesari u Varaždinu tijekom XV. stoljeća imaju i bratovštinu sv. Nikole. Najviše pažnje su gradske vlasti poklanjali mesarima, jer su ovi bili nedisciplinirani u svom poslovanju. Pod ovim se podrazumijevao nadzor klanja stoke, čistoće mesa i limitacija cijene mesa. Sve to se provodilo kako bi se suzbilo samoinicijativno nabavljanje mesa i kako bi ono postalo kontrolirano i dostupno i siromašnijim stanovnicima. Meso koje je bilo lošije kvalitete nije smjelo biti izloženo u mesnici, već je mesar to morao iskoristiti kod kuće. Svaki mesar je morao imati i dovoljnu količinu mesa za potrebe građana, a ako se ne bi pridržavao pravila koje su propisivale gradske vlasti platio bi novčanu kaznu, ili proveo par dana u pritvoru.¹⁰⁰

Iz svega navedenog vidljivo je da se obrtništvo do XV. stoljeća u Varaždinu postupno razvijalo i da je u konačnici vrsnoćom i brojem različitih struka poprimilo zavidnu razinu ponude i aktivnosti. Mora se ipak naglasiti da je jedan dio obrtničkih obitelji bio usmjeren i na poljoprivrednu proizvodnju, osobito na vinogradarstvo, kao na dodatan izvor prihoda u obiteljskim blagajnama.

¹⁰⁰ Isto, str. 15.

VINOGRADASTVO VARAŽDINA

Prije samog opisa vinogradarske grane, u kratim crtama opisat ću Varaždin u najranijem razdoblju. Varaždin je kao naselje postojao već u doba vladavine ugarsko-hrvatskog kralja Bele II. koji je kraljevao od 1131. do 1141. godine. Smatra se da je to naselje nastalo kao predgrađe varaždinske tvrđe čak i nekoliko desetljeća ranije, oko XI. stoljeća.¹⁰¹ Povijest samog grada započinje s kraljem Andrijom II. (1209.), kada ga je on uzdigao u položaj slobodnog i kraljevskog grada u Slavoniji. Andrija napominje da je to učinio “s obzirom na vjernu službu, koju nam stanovnici sela Varaždin iskazaše prigodom našeg utamničenja u Knegincu”.¹⁰² Spomen Kneginca je bitna orijentacijska odrednica, jer je taj prostor igrao ključnu ulogu u razvoju vinogradarstva.

Stoga je važno napomenuti i granice zemljišnog posjeda koji je Andrija darovao gradu. Spominju se lokaliteti koji danas vjerojatno više ne postoje poput; jarova, jama, drveća, močvarne zemlje i dr. Zemljišni posjed varaždinske gradske općine bio je na sjeveru okružen rijekom Dravom. Sama kopnena granica je počinjala na Dravi, i to istočno između sela Trnovec i posjeda crkvenog reda ivanovaca. Sljedeća granica je išla istočno od Bartolovca i Zbelave te je sjekla cestu Varaždin – Ludbreg pa sve do potoka Plitivca. Granica je vodila sve do ceste za Varaždinske toplice. Odavde vodi prema brdovitom terenu gdje se nalazio Kneginec. Skrećući na zapad, preko Varaždinbrega dolazi se do uzdignute ceste koja od Plitvice vodi prema selu Jalkovec. Od sela Jalkovec vraćala se južnim putem opet na rijeku Plitvicu, te je išla prema selu Beretinec. Od potoka Bzenice granica je išla prema sjeveru do Plitvice i sela Vidovec. Tom je prilikom presijecala cestu Varaždin – Ptuj, spuštala se na rijeku Dravu pa sve do Svibovečkog prijelaza.¹⁰³ Granice su se s vremenom mijenjale, pa su se unutar njih tijekom XV. stoljeća nalazili: Bartolovec, Žabnik, Zbelava, Lužan, Gojanec i Zamlača, a od posjeda to su

¹⁰¹ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 1.

¹⁰² *Isto*, str. 4.

¹⁰³ Srećko LJUBLJANOVIĆ, “Vinogradarstvo grada Varaždina u srednjem vijeku”, *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16-17 (2006.), str. 260-261.

bili: Goričan, Oltarišće, Blizna i Velkovec.¹⁰⁴ Ovakav opis područja bitan je kako bi se opisao sam uzgoj vinove loze. Na ovom području se ona ne može uzgajati u nizinama, već uspijeva samo u brdovitim krajevima, a upravo takav krajolik se nalazio na obroncima Varaždinsko-topličkog gorja.

Prve vinograde nalazimo u Knegincu. Kasnije će to mjesto dobiti ime Varaždinbreg. Čak i prije dobivenih povlastica, mještani su na njemu imali vinograde. Andrija je svojim privilegijem, između ostalog, obvezao grad i na plaćanje zalaznine.¹⁰⁵ Tako je odredio da jedan njezin dio bude u vinu. Primjerice prilikom dolaska bana u Varaždin, građani su bili dužni dati čak: 20 kablova vina, 100 hljebova kruha te jednog vola. Iako možda vinogradarstvo nije bilo glavnim prihodom kod Varaždinaca, sa sigurnošću se može kazati da je bio među najvažnijim izvorom prihoda i prije samog proglašenja Varaždina slobodnim kraljevskim gradom. Kako je Andrija bio zatočen u Knegincu, predstavnici su vlasti Varaždina imali prilike da ga češće i posjećuju. To im nije bilo teško jer su ionako obilazili ili radili u vinogradima na Knegincu. Kontakti, odnosno susreti s njima su bili olakšani i činjenicom da on nije bio u klasičnom zatvoru, već je imao dozvolu kretanja u Knegincu dok je bio ondje. Boravio je tamo godinu dana (1203. – 1204.). Možda je upravo neformalno druženje s Andrijom u vinogradima Kneginca doprinijelo Andrijinoj odluci da Varaždin, kada je postao kraljem, uzdigne u red slobodnoga kraljevskog grada.

Do druge polovice XV. stoljeća rijetko koji povijesni izvor je sačuvan, a da nam svjedoči o vinogradima u Varaždinu i okolici. Spominju se doduše vinogradi 1429. godine kada su se utvrđivale granice posjeda Varaždina i posjeda zagrebačkog biskupa Ivana. Izvještaj koji je Kaptol zagrebački dao kralju Žigmundu (21. rujna 1429.) govori da je granica između ova dva

¹⁰⁴ HORVAT, *Povijest grada Varaždina...*, str. 4.

¹⁰⁵ Pojmove zalaznina ili zalusina (lat. *descensus*) naša financijsko-pravna povijest definira kao dužnost podavanja konaka i živeža banu, odnosno dužnost ugošćavanja bana. Taj se oblik podavanja kralju ili kraljevu namjesniku – banu ustalio u Slavoniji prilikom uzdizanja pojedinih naselja u status slobodnih kraljevskih gradova i trgovišta. U slučajevima dolaska bana u takav grad to se podavanje nazivalo i banovština (*banovščina*, *banščina*); usp. MAŽURANIĆ, *Prinosi...*, str. 41 i 1646; KOSTRENCIĆ – GORTAN – HERKOV (ur.), *Lexicon...*, str. 101; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5744>

posjeda na samom vrhu, točnije na kraju sela Kneginec. Baš tim putem išli su vinogradi, što nam govori da su oni sjeverno pripadali Varaždinu, a južno su pripadali vlastelinstvu Biškupec.¹⁰⁶ Konkretnijeg govora o granicama ima tek u ispravi iz 1431. godine u kojoj su definirane granice između posjeda Varaždina i kaptolskog posjeda Toplice. Riječ je o vinogradima koji čine granicu između oba posjeda te prolazi južno između vinograda. Na tom je prostoru granica presijecala cestu Varaždin – Varaždinske toplice. Prvi poznati vinogradar bio je Antun Malić.

Varaždinski vinogradi se iste godine spominju sasvim općenito. U tužbi koju je podigao literat¹⁰⁷ Lovro protiv plemića od Zajezde, vidi se nabranje nekretnina po vrijednosti u srednjem vijeku. Navodno su plemići od Zajezde gradu oteli redom: oranice, šume, livade, kupinjake, gajeve, vinograde i vinogradarska brda.¹⁰⁸ Vraćamo se na Kneginičko vinogorje. Ono se nalazilo na prostoru koji se danas nalazi na Varaždinbregu, a stanovnici Kneginca i danas tamo imaju svoje vinograde. Vinogradarska udruga koja se nalazi u Gornjem Knegincu nosi ime Varaždinbreg. Vinograda je u Knegincu bilo puno pa se stoga i s obzirom na uzvišen položaj počinje koristiti naziv “vinogorje”.¹⁰⁹ Ovaj izraz ne koristi se samo za veću skupinu vinograda, već i za gradski posjed, jer su se neki vinogradi nalazili i u vinogorju, ali i posjedu Kneginca. Sam gradski posjed koji se nalazio na području Kneginca je bio uvećan darovnicom kralja Žigmunda 1407. godine. Vjerojatno se povećao i broj gradskih vinograda.

Posjedima Kneginca upravljali su u ime grada upravitelji koji se u latinskim izvorima nazivaju *oficijalima*,¹¹⁰ a u njemačkim izvorima *valpotima*. Od upravitelja se spominju: Andrija Smočić, Ilija Vogrinović (1456.) i Petar Mihalić (1460.). Građani varaždinski i kmetovi koji nisu pripadali Knegincu su

¹⁰⁶ LJUBLJANOVIĆ, “Vinogradarstvo grada Varaždina...”, str. 262.

¹⁰⁷ Vjerojatno je Lovro u to doba bio gradski bilježnik.

¹⁰⁸ LJUBLJANOVIĆ, “Vinogradarstvo grada Varaždina...”, str. 263.

¹⁰⁹ Označava vinograde povezane u veću skupinu. Kronološki poredane izvorne podatke iz kojih se vidi razvoj terminologije, ali i vlasnička struktura kneginičkog vinogorja vidi u: *isto*, str. 263-264.

¹¹⁰ Prema izvorima su po dvojica tih upravitelja – oficijala bili postavljeni na rok od godine dana, iz redova kneginičkih kmetova. Nisu dovoljno poznati ni poslovi kojima su se oni bavili. Nije niti poznato jesu li za svoj rad dobivali ikakvu propisanu/ugovorenu naknadu; *usp. isto*, str. 264-265.

svoje vinograde imali i izvan područja vinogorja Kneginškog, točnije na zapadnijim dijelovima Varaždinsko-topličkog gorja.

Upravo zbog svojih vinograda Varaždin je bio na glasu kao dragocjen i važan posjed. Cijelo XV. stoljeće je grad Varaždin morao ulagati silne napore kako bi spriječio da mu te posjede ne oduzme vlastela. Početak sukoba je započeo s 1407. godinom. Tada je kralj Žigmund gradu Varaždinu darovao i posjed Kneginec (*Sargos*). Zbog Kneginca je Varaždin došao u sukob s vlastelinskom obitelji Antuna Grebengradskog te njegovim sinovima Ivanom i Jurjem. Taj sukob se riješio u korist grada. Grad se također sporio i s Hermanom, sinom Loranda od Grebengrada. On je ipak bio malo tvrdoglaviji, stoga je 1437. započeo novi spor s gradom. Već 1438. godine je to pitanje riješio Žigmundov nasljednik Albreht, opet u korist grada.¹¹¹ Kako bi učvrstio svoj položaj, sam grad je zamolio kralja Vladislava II. Jagelovića 1512. godine novu darovnicu, odnosno potvrdu za imanja. Među tim imanjima nalazila su se oba Kneginca (Gornji i Donji). Kako je susjedna vlastela pokušavala zauzeti oba Kneginca, Lovro Iločki je 1523. godine u ime kralja Vladislava potvrdio posjede koje je Varaždinu darovao još kralj Žigmund.¹¹²

Vlasnici vinograda, društveni status i zanimanje

Vlasnici varaždinskih vinograda bili su građani, gradski kmetovi, Crkva i njene ustanove. Osim stalnih građana, njih su posjedovali i stranci koji nisu imali stalno boravište u Varaždinu. Ukupno se spominje 134 vlasnika sa ukupno 137 vinograda. Ta brojka se penje prema 180 ako dodamo i one vlasnike koji su trgovali vinom i moštom. Vlasnika je bilo više nego vinograda. Neki od tih vinograda mogli su imati po dva ili više vlasnika, a oni su se mijenjali ovisno je li se radilo o nasljeđivanju, kupoprodaji, diobama ili poklonima.

¹¹¹ *Isto*, str. 266.

¹¹² *Isto*, str. 267.

Crkveni vinogradi

Župna crkva sv. Nikole u Varaždinu je već od samog osnivanja župe imala beneficij uživanja u barem jednom vinogradu.¹¹³ Crkva je nove vinograde ili udjele u vinogradima stjecala i oporukama. Tako je primjerice neki Pavao 1455. godine ostavio toj crkvi u ime spasa svoje duše oporučno čak trećinu vinograda. Tijekom vremena su Crkvu vinogradima darivali i drugi građani koji su bili pobožni. Osim crkve sv. Nikole, darovanja vinogradima bila su i crkvi sv. Vita. Naime, udovica je Jurja Matijašića posvjedočila da je on svojom posljednjom voljom ostavio toj crkvi vinograd, pašnjak i oranicu.¹¹⁴

Ustroj vinogorja, oblici, sorte i obrada

Ustroj vinograda Kneginečkog vinogorja određuje konfiguracija terena. Ako su vinogradi bili na niskim brežuljcima i kosinama, oni bi se protezali u uskim redovima od vrha brda do potoka, ili mjesta gdje se nazirala voda. Što se tiče Kneginečkih vinograda, oni su nastali u šumskim krčevinama. Zbog toga je stvorena mreža putova koja je povezivala vinograde i skupine vinograda. Održavanje putova bilo je od zajedničkog interesa, a o tome je brinuo gradski magistrat. Godine 1457. donijeta je odluka da tko god dolazi kolima u vinograd mora platiti 60 pfeninga tj denara gradskom sucu. Loza je bila zasađena u gustim redovima koji su se protezali od vrha prema dnu, sa razmacima unutar redova. Izvori puno govore o takvim vinogradima u zagrebačkom području, stoga nema sumnje da je takav način sađenja bio i u varaždinskom kraju.¹¹⁵ Pri samom uzgoju vinove loze se upotrebljavao kao osnova kolac/*trn*. Loza se vezala vrbovim šibljem u ono vrijeme.

Vinogradi su bili odvojeni granicama, a često su to bile voćke ili kakvo šumsko drveće. Dok se u zagrebačkim vinogradima baš navodi drveće poput: hrasta, kestena, oskoruša, graba i bukve, a isto tako i voćke: trešnja, jabuka, kruška, višnja i breskva, za varaždinske vinograde ne znamo točno o kojim se

¹¹³ *Isto*, str. 272.

¹¹⁴ *Isto*, str. 273.

¹¹⁵ *Isto*, str. 274-275.

graničnim biljkama se radi. Moguće da je to bila vrba rakita. Kraj vinogradskih putova nalazile su se klijeti. Služile su za spremanje i čuvanje vina. Nalazimo ih i pod nazivom podrum.¹¹⁶ Kod većih podruma nalazimo i drveni tijesak za grožđe.

Vinogradi u Varaždinu su se obrađivali na isti način kao i u cijeloj Slavoniji. Uvid u vinogradarske radove najviše daju Statuti arhiđakona Ivana Goričkog iz 1355. godine.¹¹⁷ Zabilježio je kmetske obaveze u obrađivanju kaptolskih i kanoničkih vinograda. Te su obveze također bile primjenjivanje i u Kneginečkom vinogorju. Vinogradi su se dva puta godišnje obrezivali i okopavali te vezali. Kmet je bio dužan svojim radom grožđe obrati te vino koje bi dobio odvesti gospodaru. Više od desetljeća je bilo potrebno kako bi se trsovi grožđa iscrpili do kraja. Održavali su se pomlađivanjem, a kada bi stari trsovi uvenuli bili su zamijenjeni mladicama. Radnja se nazivala povaljivanje grebenica.¹¹⁸ Kad je vremenski vinogradu došao kraj, ostavljen je na odmaranje. Obično se prvo zasadila kupila, pa nakon nje i drugo grmlje, ili voćke te mlado drveće.

Feudalna renta

Glavni oblici feudalne rente za područje vinograda Varaždina bili su *gornica* i *vinska desetina*. Tlaka se kao oblik radne rente ne spominje, jer grad Varaždin nije imao svoj alodijalni vinograd.

¹¹⁶ Klijet (*klet*) je u središnjoj Hrvatskoj koliba u vinogradu, odnosno spremište vinogradarskog oruđa, vinarskoga posuđa i pribora, a katkad i uređaja za proizvodnju vina; *usp.* <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31881> (pristupila: 23. 04. 2018.).

¹¹⁷ Biografiju i vrlo detaljnu literaturu Mladena ŠVABA o Ivanu Goričkom vidi u 6. svesku *Hrvatskog biografskog leksikona* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005.), odnosno na mrežnoj stranici tog leksikona: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=101> (pristupila: 27. 04. 2018.).

¹¹⁸ Radnja koja se sastojala u savijanju i zakapanju duge i zdrave mladice, pritom joj je vrh virio iz zemlje. Ukopani dio bi se dobro okorijenio i potom bi loza bi bila odsječena od biljke matice i tako bi se dobio novi mladi trs.

a) Nešto o gornici

Nju je Varaždin imao pravo ubirati. Plaćali su je kmetovi koji su držali tamo vinograde, a također i stranci. O visini gornice nema baš puno podataka. Ispočetka se plaćala u naturi. Gornica je bila veoma važna gradu, a vidi se po tome što su bili izabirani *gornički suci*¹¹⁹ i *pečatitelji*. Njih je postavljao najviši gradski organ, opća gradska skupština. Broj sudaca i pečatitelja je diktirala potreba, od 1 do 3, ili 2 do 3 mandata. Zadaća gorničkih sudaca je bila da vode evidenciju o gradskim vinogradima, najmu, primanju uplate gornice u novcu ili naturi te da brinu o tome da se gradski vinogradi dobro obrađuju.¹²⁰ O pečatiteljima znamo da su kao oblik institucije mlađi nego gornički suci. Uvedeni su bili kako bi olakšali poslovima opterećene gorničke suce. Njihove su ovlasti bile mnogo manje. Glavna im je zadaća bila da izdaju i pečate potvrde o uplaćenju gornici. Nameta kakva je gornica teško su se kmetovi oslobađali. Čak i u slučaju kada bi grad prodavao svoje vinograde, oni su zadržavali pravo na istu. Cijena samog vinograda koji je bio opterećen gornicom je bila niža od onog vinograda koji nije imao obvezu plaćanja gornice.

b) Desetina vina

Uz gornicu najvažnije vinogradarsko davanje. U vrijeme kada se Varaždin uzdigao u status slobodnoga kraljevskog grada, desetinu vina ubirao je na području Varaždina biskup zagrebački. Kako je vinska desetina bila promjenjiva, to je pogodovalo za varaždinski kraj, jer je u njemu vinogradarstvo bilo najvažnijom privrednom granom od kojeg su stanovnici imali prihode. Razvojem robno-novčanih odnosa je tako vino postalo i jednom od najvrjednije robe. Feudalci su se borili da Crkva ne ubere svu desetinu sama. Kralj Matija Korvin je godine 1466. presudio u korist zagrebačkog biskupa po pitanju plaćanja desetine Crkvi. Time je samo osnažio stari propis na to da biskup ima pravo na desetinu u župama koje pripadaju biskupiji. Mogao je birati hoće li to biti u naturi ili novcu. Vinska se desetina prema

¹¹⁹ Prvi puta se spominje tek 1454. godine samo kao funkcija, bez navođenja imena.

¹²⁰ LJUBLJANOVIĆ, "Vinogradarstvo grada Varaždina...", str. 279.

Ivanu Goričkom počela sakupljati nakon Miholja koje se slavi 29. rujna. O tome da se desetina redovito prikuplja brinuli su *desetinici*.

Promet vinogradima i vino u životu grada Varaždina

Kupac koji nije u cijelosti platio određenu svotu za njega nije imao pravo uživati u njemu, tj imati koristi od njega. Vinogradi su svojedobno služili kao zalog kod uzimanja zajma. Vino je zauzimalo značajno mjesto u životu Varaždina. Osim što je bio važnim izvorom prihoda, i to ne samo građana nego i gradske općine koja je od njega imala koristi u dva navrata; prodaja vlastitog vina i oporezivanje privatnih vina. Još u XIII. stoljeću je grad donio propise o pravima na vinotočje, odnosno o prodaji vina na malo i o zaštiti potrošača.

a) Vinotočje

Vinotočje je bilo pravo feudalca da na svojem posjedu može prodavati vino. I Varaždin je kao slobodan kraljevski grad imao to pravo. Vremenski je ono bilo ograničeno na razdoblje od Jurjeva (23. travnja) do Martinja (11. studeni).¹²¹ Kako bi netko mogao prodavati gradsko vino morao je ispuniti određene uvijete. I kod trgovine vinom dolazilo je do prijevara. Gradska je uprava primjerice odredila suce, Matiju Pognara i Fabijana Masthalara da nadziru ako netko od njih vara kod točenja vina.¹²²

b) Trgovina vinom

Trgovina vinom je bila razvijena zbog vlastitih vinograda. Njime se nije trgovalo samo unutar grada, već i na kućnim vratima ili u podrumima. Cijene vina nisu bile stabilne, već su ovisile o ponudi i potražnji. Ipak su najviše

¹²¹ *Isto*, str. 284.

¹²² ANDROIĆ, *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina...*, str. 65.

ovisile o tome kakav urod bio te godine. Ako bi se dogodila nestašica vina, to je automatski značilo i veću cijenu vina.¹²³

¹²³ *Isto*, str. 67.

ZAKLJUČAK

Kako bi se razvio, Varaždinu je bilo potrebno nekoliko preduvjeta za sam nastanak; zemljopisni položaj, povezanost prema cestovnoj infrastrukturi, razvoj sajмова itd. Čak su i sajmene povlastice Žigmunda Luksemburškog i Ulrika Celjskog doprinijele tome da Varaždin privuče trgovce i obrtnike. Razvio se na prostorima hrvatskih zemalja u jedan od vodećih gradova srednjeg vijeka. Tko god je imao viška robe bio je dobrodošao da njome trguje. Među inim poslovima gradske uprave bila je i briga o regulaciji razmjene robe i nadgledanju trgovačke djelatnosti kako ne bi došlo do nekakvih nepravilnosti. Trgovina je bila polaznom točkom i gotovo preduvjetom za razvitak obrta. Trgovci koji su pohodili sajmove najviše su trgovali začinima, mirodijama i platnom. Ova vrsta robe bila je skupa i nije bila svima dostupna. Varaždin nije bio grad zatvorenog tipa, već je rado prihvaćao trgovce i obrtnike koji su dolazili na sajmove, ali i one koji su razvijajući svoje poslovanje trajnije živjeli u gradu.

Među važnijim varaždinskim obrtnicima su bili zlatari i tekstilci, a u prehrambenoj struci mesari. Mesari su kao najbrojniji među njima, primjerice počeli i s udruživanjem u tzv. bratovštine. Iako je veliki broj ljudi živio od obrta, drugi su se bavili poljoprivredom, stočarstvom ili vinogradarstvom.

Osim trgovine i obrta mora se istaknuti i vinogradarstvo kao djelatnost koja je imala značajan udio u privredi grada. Poznati vinogradi oko Kneginca, kasnije Varaždinebrega, bili su uvelike izvorom blagostanja za mnoge obitelji u Varaždinu. Puno se sudskih postupaka vodilo oko zemljišnih čestica na kojima su bili zasađeni vinogradi. Među najčešćim vlasnicima spominju se građani, ali i gradski kmetovi te Crkva. Upravo je Crkva posjedovala čak trećinu vinograda zahvaljujući ponajviše oporučnim darivanjima vjernika.

Varaždin ne možemo uspoređivati sa Zadrom i Dubrovnikom u Dalmaciji, ili Senjom i Modrušom u Hrvatskoj, pa čak niti sa Zagrebom u Slavoniji glede ekonomskog značaja tih gradova u navedenim srednjovjekovnim hrvatskim zemljama. No, kao središte županije on je u

smislu regionalnog razvoja sjeverne Slavonije itekako zadobio status jednog od gradova koje su trgovci i obrtnici u XV. stoljeću rado posjećivali, u njemu ugovarali poslove te znali u njemu i trajno boraviti.

OBJAVLJENI IZVORI I LITERATURA

- Androić, Mirko, "Pitanje autentičnosti takozvanog Andrijinog varaždinskog privilegija iz 1209. godine", *Arhivski vjesnik*, god. I, sv. 1 (1958.), str. 447-485.
- , *Ekonomika srednjovjekovnog grada Varaždina*, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2009.
- Budak, Neven, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku (urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća)*, ser. Biblioteka Historia Croatica, knj. 1, Zagreb – Koprivnica: Nakladnička kuća "dr. Feletar", 1994.
- , "Varaždin – od postanka do 'zlatnog doba'", u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009., str. 1-8.
- Cesar, Đurđica, "Varaždin u vrijeme vladavine Arpadovića", u: Miroslav ŠICEL – Slobodan KAŠTELA (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009., str. 39-49.
- Cvetnić, Sanja, "Dva portreta Beatrice Frankapan (?): rod i red", *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 42 (2018.), str. 85-94.
- Draganović, Krunoslav i dr., *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knj. 1, 2. izd., Sarajevo – Split: Hrvatsko kulturno društvo Napredak – Slobodna Dalmacija, 1991.
- Frankapan Modruški, Bernardin, *Oratio pro Croatia – Govor za Hrvatsku (1522.)*, prir. Ivan JURKOVIĆ – Violeta MORETTI, Modruški

zbornik: Posebna izdanja, knj. 1, Zagreb: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2010.

Gabričević, Ante, *Stanovništvo Varaždina tijekom minulih stoljeća*, ser. Posebna izdanja / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Varaždin, knj. 10, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 2002.

Herkov, Zlatko, *Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske*, ser. Djela JAZU, knj. 47, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1956.

—————, *Naše stare mjere i utezi: uvod u teoriju povijesne metrologije i njezine praktična primjena pri proučavanju naše gospodarske povjesti*, Zagreb: Školska knjiga, 1973.

Horvat, Rudolf, *Povijest grada Varaždina*, ser. Posebna izdanja / Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, Varaždin, knj. 4, Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad, 1993.

Hrelja, Damir, *Štit, kaciga i plašt (heraldičko i sfragističko znakovlje iz fundusa DAVŽ-a)*, Katalog izložbe, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu, 2005.

Hrelja, Damir – Bojanić Morandini, Miran, *Obrtništvo u Varaždinu: izdanje povodom 100. godišnjice osnivanja Zanatlijskog i pomoćničkog društva, preteče Udruženja hrvatskih obrtnika Varaždin*, ser. Biblioteka Varaždin, Varaždin: Vall 042, 2004.

Ilijanić, Mira, *Urbanizam, graditeljstvo, kultura: zbornik radova*, Varaždin: TIVA, 1999.

Ilijanić, Mira – Kapustić, Slavko, "Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina do zaključno 16. stoljeća," u: Andre Mohorovičić (ur.), *Varaždinski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada*,

Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1983., str. 169-190.

Jurković, Ivan, "Bertold Andechs-Meranski, istarski markgrof i akvilejski patrijarh (800. obljetnica)", *Istarska danica*, god. 2019., Pazin: "Josip Turčinović" d.o.o., 2018., str. 78-81.

Kampuš, Ivan – Mirnik, Ivan, *Zagrebački novac i medalje: Izložba u povodu 720. godišnjice rada zagrebačke kovnice*, Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu – Muzej grada Zagreba – Hrvatsko numizmatičko društvo, 1981.

Kaniški, Ana, "Rudolf Horvat o svojem rukopisu *Povijest grada Varaždina*", *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, sv. 29 (2018.), str. 223-278.

Kolanović, Josip – Križman, Mate (prir.), *Statut grada Varaždina – Statuta civitatis Varasdinensis*, Varaždin: Državni arhiv u Varaždinu – TIVA, 2001.

Kostrenčić, Marko – Gortan, Veljko – Herkov, Zlatko (ur.), *Lexicon Latinitatis Medii aevi Iugoslaviae*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1968.

Lentić, Ivo, *Varaždinski zlatari i pojasari*, Zagreb: Centar za povijesne znanosti – Odjel za povijest umjetnosti – Jugoslavenska medicinska naklada, 1981.

Lentić-Kugli, Ivy, *Povijesna urbana cjelina grada Varaždina*, ser. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knj. 24, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1977.

Ljubljanović, Srećko, "Vinogradarstvo grada Varaždina u srednjem vijeku", *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 16-17 (2006.), str. 259-300.

Mašić, Boris, *Na nemirnim temeljima: Arheologija i 725 godina svetišta u Remetama – Auf unruhigen Fundamenten: die Archäologie und Jahre Sanktuarium Remete*, Katalog izložbe, Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2013.

- Mažuranić, Vladimir, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik: Prvi dio A – O i Drugi dio P– Ž*, pretisak iz 1906.–1922., Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Informator, 1975.
- Medved, Jasmin, *Trgovina i obrt grada Varaždina u XV. stoljeću*, diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012.; objavljen u: *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU u Varaždinu*, br. 24 (2013.), str. 457-478.
- Mirnik, Ivan, *Srebra Nikole Zrinskog: gvozdanski rudnici i kovnica novca*, ser. Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knj. 56, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1992.
- , “Prilog proučavanju velikog bosanskog zlatnika”, *Numizmatičke vijesti*, god. 39, br. 1 (1997.), str. 101-109.
- Mohorovičić, Andre (ur.), *Varaždinski zbornik: zbornik radova sa Znanstvenog skupa održanog u Varaždinu od 1. do 3. listopada 1981. godine povodom obilježavanja 800. godišnjice grada*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1983.
- Pogačnik, Albin, “Problematika proučavanja slovenskih i hrvatskih srednjovjekovnih ‘frizatika’”, *Numizmatičke vijesti*, god. 40, br. 1 (1998.), str. 45-48.
- Raukar, Tomislav, *Zadar u XV. stoljeću, ekonomski razvoj i društveni odnosi*, ser. Monografije, knj. 6, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, 1977.
- Ruža, Franjo – Kaštela, Slobodan, “Povijesni uvjeti gospodarskog razvitka Varaždina”, u: Miroslav Šicel – Slobodan Kaštela (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009., str. 333-344.
- Renđeo, Ivan, “Novci bosanskih vladara”, u: Krunoslav Draganović i dr., *Povijest Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine*

1463., knj. 1, 2. izd., Sarajevo – Split: Hrvatsko kulturno društvo Napredak – Slobodna Dalmacija, 1991., str. 668-684.

Rengjeo, Ivan, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz: Akademische Druck – u. Verlagsanstalt, 1959.

Smajlagić, Robert, “Nepoznati slavonski banski denar hercega Stjepana Anžuvinca”, *Numizmatičke vijesti*, god. 54, br. 65 (2012.), str. 47-53.

Sokol Matijević, Mirjana, “Povlastica Andrije II. Varaždina iz 1209.godine”, u: Miroslav Šicel – Slobodan Kaštela (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009., str. 19-26.

Šicel, Miroslav – Kaštela, Slobodan (ur.), *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, Varaždin – Zagreb: Zavod za znanstveni rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2009.

Tanodi, Zlatko (prir.), *Poviestni spomenici slob. Kralj. Grada Varaždina – Zbornik isprava 1209.-1526.*, sv. I, ser. *Monumenta historica liberae et regiae civitatis Varasdini I*, Varaždin: Svobodina “Narodna tiskara”, 1942.

Truhelka, Ćiro, “Slavonski banovci: prinos hrvatskoj numismatici”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, god. 9, sv. 1 (1897.), str. 1-160.

Mrežne stranice posjećene do 30. lipnja 2019.:

https://www.academia.edu/1801757/Srebra_Nikole_Zrinskog._Gvozdanski_rudnici_i_kovnica_novca._Summary_Nicholas_of_Zrin_s_silver._The_Gvozdansko_mines_and_mint._Dru%C5%A1tvo_povjesni%C4%8Dara_umjetnosti_Hrvatske_Knjiga_56._Zagreb_1992._96_str._5_tab

<http://amz.hr/naslovnica/odjeli/zbirke/numizmaticki-odjel.aspx>

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5744>

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31881>

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=101>

http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eV1IWBI%3D

<http://proleksis.lzmk.hr/58831/>

<http://proleksis.lzmk.hr/57566/>

<https://varazdin.hr/povijest-gradski-grb/>

SAŽETAK

Srednjovjekovni gradovi nastajali su uz prometnice i plovne rijeke. Varaždinska varoš je svoje predgrađe počela formirati u blizini utvrde. Razvoj Varaždina je najbolje pratiti od vladavine Bele III. (1181.). Varaždin je bio sjedište arhiđakonata, te je župna crkva privlačila ljude iz obližnjih sela. Iz povelje Andrije II. saznaje se o opisu prvih stanovnika grada. Oni su se bavili trgovinom, obrtom i poljoprivrednom djelatnošću. Andrija II. je smrću svog brata sjeda na prijestolje, te kao novi vladar uzdiže Varaždin u slobodan i kraljevski grad. Građani su imali izbora da sami biraju suca. Već odlukom koju je donio kralj Žigmund i potvrđujući povelju, dao im je na biranje kada žele da se održavaju sajmovi. Kako je bio slobodan kraljevski grad te oslobođen plaćanja određenih poreza to je išlo u korist trgovcima i obrtnicima u gradu i okolici.

Za razvoj trgovine bio je potreban povoljan prometni položaj. Uz trgovinu vezali su se i sajmovi. Na sajmovima se okupljalo stanovništvo ne samo iz grada, nego i okolnih sela. Bili su mjesta koja su stanovništvo opskrbljivali namirnicama. Trgovačke putnike su sajmovi privlačili jer su bili u mogućnosti tamo prodati robu poput začina ili kože, koji su imali na vrijednosti. Osim trgovine, obrt je također bio bitan dio gospodarskih aktivnosti Varaždina u XV. stoljeću. Poveljom Andrije II. grad je bio oslobođen plaćanja trgovački poreza. Udruživanjem u bratovštine, obrtnici su čuvali vrijednosti svog zanata. Sredinom XV. stoljeća u Varaždinu postoje tri bratovštine; Svetog Nikole, Tijela Kristova te Blažene Djevice Marije. Najduže se održala bratovština koju su osnovali mesari. Osim trgovine i obrta, važno mjesto je zauzelo i vinogradarstvo kao poljoprivredna djelatnost Varaždina. Koliko su bili važni govori činjenica da se spominju u povelji Andrije II., pa nakon toga u povelji kod Sigismunda.

Već pri kraju XII. stoljeća počelo se s kovanjem novca. Utjecaj dolazi iz Njemačke, Austro-Ugarske, Venecije te Bizanta. Banovi i hercezi hrvatske počeli su prvo kovati hrvatske frizatike. Nakon njih počinje se s kovanjem

pfeninga (obitelj Frankapan i Celjski), dukata (bosanski kralj Stjepan Tomašević), denari (bosanski kralj Nikola Iločki). Polovica XV. stoljeća donosi nam srebrne dinare, talire i groševe (ban Nikola Zrinski za kralja Ferdinanda I. i Ludovika I.) Bela IV. je već za vrijeme svog oca Andrije II. počeo kovati slavenske banovce. Osim novčanog sustava, pojavljuju se novi oblici poreza; maltarina, tridesetina te placovina. Maltarina se plaćala kada je neka cesta prolazila privatnim posjedom. Tridesetina se još naziva i harmicom, a ubirala se kod uvoza ili izvoza robe, dok je placovina bio porez koji se ubirao u gradu, kad je netko želio prodati robu, da si osigura mjesto. Placovinu je određivala gradska općina.

Ključne riječi: trgovina, obrt, vinogradarstvo, porezi, povelje, novčani sustav

SUMMARY

Medieval cities were established near roads and navigable rivers. The Varaždin county formed its suburb nearby the fortress. The uprising of Varaždin is best researched from the reign of Bela III (1181). Varaždin was the center of archdeaconry and the local church which attracted local village people. The Charter of Andrew II brings descriptions of the first citizens who were engaged with agriculture and market. After his brother's passing, Andrew II came to the throne. During that period Varaždin became a free and royal city. The citizens had the right to choose their own judge. After the resolution of king Sigismund, they had the right to choose when the fairs were held. The city was free from paying taxes which went in favor of the local merchants.

A favorable traffic setting was required for trade development. The fairs were places that gathered people from cities and local villages where they could get supplies of variety of groceries. Handicraft was also a big part of Varaždin's economy in XV century. By joining a confraternity artisans conserved the values of their craft. In mid XV century there were three confraternities in Varaždin: St. Nicholas, Body of Christ and The Blessed Virgin Mary. The longest held confraternity was the one founded by the butchers. In addition to trade and crafts, viticulture as an agricultural activity also took an important place in Varaždin's economy. Viticulture was also mentioned in Andrew II Charter as well as king Sigismund Charter.

Forging money started by the end of XII century which derived from Germany, Austria-Hungary, Venice and Byzantine Empire. Croatian bans and dukes first began to forge Croatian frizatik. Then they forged pfenings (the Frankapan and Celjski families), ducats (Stjepan Tomašević, king of Bosnia), denars (Nikola Iločki, king of Bosnia). By the mid XV century silver dinars, talirs and groschens were in use (Nikola Zrinski for the king Ferdinand I and Louis I). During his father Andrew II reign, Bela IV began with forging of Slavonian banovac. In addition to the monetary system, new forms of tax are

emerging such as maltarina, tridesetina and placovina. Maltarina was payed when a road passed by private property. Tridesetina is also called harmica and and was collected when importing or exporting goods. Placovina was payed to the city when someone wanted to sell goods to secure his social status. Placovina was determined by the city municipality.

Key words: trade, handicraft, viticulture, taxes, Charters, monetary system